

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
ЛАБОРАТОРІЯ-ЦЕНТР ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО
ОЦІНЮВАННЯ ТА МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ ТА ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ
МІСЬКИЙ МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ УСТАНОВ ОСВІТИ

УКРАЇНСЬКА МОВА
5 -11 класи
Збірник диктантів для контрольних робіт

Черкаси

2015

**ББК – 74.268.1 Укр
У 45**

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою ЧОПОПП.

Протокол № 2 від 19.03. 2015 року

Авторський творчий колектив у складі вчителів української мови та літератури Черкаського колегіуму «Берегиня» Черкаської міської ради Черкаської області: Москальчук В. М., керівника групи, Здор С. В., Ковальчук О. В., Понури Л. О., Скрипай Л. М., Товстоп'ят О. В., Фещенко О. В., за загальною редакцією Бондаренко О. А., завідувача лабораторії-центру зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради; Чмигової О. О., методиста Черкаського міського методичного кабінету установ освіти.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Лісова Н. І., проректор із питань зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради;

Хижняк Т. В., учитель української мови та літератури Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 30 Черкаської міської ради Черкаської області.

У 45 Українська мова. 5–11 класи. Збірник диктантів для контрольних робіт / За заг. ред. О. А. Бондаренко, О. О. Чмигової. – Черкаси: ЧОПОПП, 2015. – с. 60

Збірник складається з текстів різноманітної тематики для контрольних робіт із мовних тем у 5 – 11 класах, що охоплюють курс української мови згідно з програмами, затвердженими наказами Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 664 від 06 червня 2012 р. для учнів 5 - 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів та № 1021 від 28 жовтня 2010 р. для профільного навчання учнів 10 -11 класів рівня стандарту.

Запропоновані тексти та критерії оцінювання допоможуть об'єктивізувати процес оцінювання, надійно і достовірно проаналізувати підготовку учнів, оцінити якість їх знань, рівень сформованих компетентностей і компетенцій, а також сприятимуть формуванню національно-патріотичних та моральних цінностей особистості.

Збірник розрахований на вчителів-словесників, методистів, студентів філологічних факультетів педагогічних вищих навчальних закладів, слухачів курсів підвищення кваліфікації.

©ЧОПОПП, 2015.

ЗМІСТ

❖ Контрольні роботи для учнів 5 класу	8
1. Життя на Хортиці	
2. Великий Луг	
3. Рідний край	
4. Райський куточок	
5. Безмежний степ	
6. Козаки	
7. Холодний Яр	
8. Національні символи України	
9. Ніч після сходу сонця	
10. Страшне провалля	
❖ Контрольні роботи для учнів 6 класу	14
11. Петро Сагайдачний	
12. Час	
13. Військо	
14. Рідна мова	
15. Високі кургани	
16. Маруся Чурай	
17. Монастир	
18. Вдячність	
19. Дивна країна	
20. У Лебединському лісі	
❖ Контрольні роботи для учнів 7 класу	21
21. Іван Скоропадський	
22. Гетьманський скарб	
23. Павло Полуботок	
24. Із чого починається мудрість	
25. Світ прекрасний	
26. Наші серця – Батьківщині	
27. Найвища святиня	
28. Лицарі нашої землі	
29. Істинний патріот	
30. Внутрішня свобода	
❖ Контрольні роботи для учнів 8 класу	27
31. Україна	
32. Батькіщинознавство	
33. Знай свій край	
34. Мова нації	
35. Щастя Григорія Сковороди	

36. Василь Симоненко – 80 років	
37. Небесна сотня	
38. Нескорений	
39. Перерва	
40. Заздрість	
41. Совість	
❖ Контрольні роботи для учнів 9 класу	35
42. Остання мандрівка українського Гомера	
43. Плоди народної поезії	
44. Сучасний учитель	
45. Мальовничі простори України	
46. Наші імена	
47. Відродження	
48. Доброта українців	
49. Прощавай, Україно!	
50. Невмирущість народу	
❖ Контрольні роботи для учнів 10-11 класів	42
51. З Україною в серці	
52. Державні символи	
53. Іван Виговський	
54. Перемога	
55. Собор	
56. Світанок	
57. Легенда про вир	
58. Степ	
59. Пригода	
60. Рідна мова	
61. Мова і нація	
62. Моя Україна	
63. Коли б я був учителем	
64. Україна понад усе	
65. Любімо Вкраїну	
66. Києво-Могилянська академія	
67. Перша іскра	
68. Імітатори	
69. Степова тиша	
70. Вечір	
Використані джерела	59

ПЕРЕДМОВА

Треба прямувати від типових форм оцінювання до справжнього вимірювання здобутків і знань – це одне з найважчих і найважливіших завдань для запровадження у школі.

Дж. Овкс

У Проекті Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років чітко окреслена модель якісної освіти, а саме: вона має перетворитися на систему, здатну на саморегуляцію – відповідно до викликів суспільного розвитку, що постійно змінюються та перетворитися на ефективний важіль економіки знань, на інноваційне середовище, у якому учні і студенти набувають навички і вміння самостійно опановувати знання упродовж життя та застосовувати це знання у практичній діяльності. [29; 3] Щоб досягти цієї мети нам потрібно спочатку усвідомити проблеми освіти, зокрема зниження її якості і падіння рівня знань і умінь учнів; моральне старіння методів і методик навчання; повільне і безсистемне оновлення змісту освіти; брак ефективної системи моніторингу і контролю її якості; невідповідність навчальної літератури вимогам, критичний брак передових технологій в освітньому секторі тощо, реально сприйняти, оцінити та віднайти шляхи їх подолання.

Тому виникла потреба у створенні методичного посібника для вчителя «Українська мова. Збірник диктантів. 5-11 класи», орієнтованого на формування ключових та предметних компетентностей учнів, удосконалення педагогічного оцінювання їх мовної освіти, який сприятиме формуванню національно-патріотичних та моральних цінностей особистості.

Збірник цілком забезпечує вчителя мовним матеріалом. У збірник укладено 70 текстів для контрольної перевірки знань і умінь учнів із мовних тем у 5-11 класах, рівня сформованих компетентностей, що охоплюють курс української мови згідно з програмою для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 664 від 06 червня 2012 р. (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392), та згідно з програмою рівня стандарту для профільного навчання учнів 10-11 класів, затвердженою Міністерством освіти і науки України № 1021 від 28.10.2010.

Тексти контрольних робіт спроектовано на перевірку сформованих компетентностей і компетенцій відповідно до змістових ліній: мовної, мовленнєвої, діяльнісної і соціокультурної. Знання й уміння з мови необхідні передусім для правильного використання мовних одиниць, розпізнавання вивчених мовних явищ, відтворення належної форми слова, підбір відповідних засобів зв'язку між частинами речення, між реченнями у групі пов'язаних між собою речень тощо.

Перевірці також підлягають уміння правильно писати слова на вивчені орфографічні правила і словникові слова, визначені для запам'ятовування; ставити розділові знаки відповідно до опрацьованих правил пунктуації.

Для активізації мовленнєвої діяльності школярів відповідно до соціокультурної змістової лінії автори-укладачі надали перевагу таким текстам, які пов'язані з життєвим досвідом учнів, викликають інтерес до викладеної події чи оголошеної проблеми, прагнення поділитися думками у формі рефлексивних самостійних суджень, і формують мовленнєву діяльність та мають чітке виховне спрямування. Варто зауважити, що однією з умов успішного засвоєння навчального матеріалу є створення в учнів зацікавленості до теми, тобто використання мотиваційного моменту на уроці. На наш погляд, учитель і на уроці контролю має організувати етап мотивації, суть якої полягає не лише у налаштуванні учнів на відтворення сформованих умінь і навичок, а й із метою реалізації виховної мети. Тому авторський колектив до кожного диктанту пропонує епіграф, який несе ідейне навантаження, та має зв'язок із питаннями рефлексії.

Тексти диктантів також формують комунікативні вміння учнів, навички успішного оволодіння монологічним і діалогічним мовленням, спираючись на знання про текст, види мовленнєвої діяльності, стилі, типи, жанри мовлення, ситуацію спілкування.

Тексти диктантів базуються на інтегруванні матеріалу деяких навчальних дисциплін, зокрема народознавства, української літератури, історії, а також публіцистики, інтернет-ресурсів тощо.

Тексти адаптовані, діалектні та просторічні слова замінені загальноновживаними, а також внесені деякі стилістичні правки.

Безсумнівно, позитивним є вибудована авторською групою чітка структура посібника: визначено зміст і обсяг контрольних робіт, варіанти текстів до обраної теми, методичні рекомендації та критерії оцінювання.

Збірник може бути використаний учителями-словесниками, методистами, студентами філологічних факультетів педагогічних вищих навчальних закладів, слухачами курсів підвищення кваліфікації.

Робота є цінним і своєчасним методичним посібником, вона надасть допомогу вчителям у підготовці до уроків-контролю, одночасно слугуючи підґрунтям для формування компетентностей і компетенцій учнів, національно-патріотичної свідомості та моральних цінностей особистості в рамках єдиної комплексної загальнодержавної програми громадянського виховання та системи ціннісного орієнтування.

Критерії оцінювання

Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант. Матеріалом є текст, доступний для учнів певного класу. Перевірка здійснюється фронтально за традиційною методикою.

Диктант, як це і визначено чинною програмою з української мови, оцінюється однією оцінкою на підставі таких критеріїв:

- орфографічні та пунктуаційні помилки обраховуються разом і оцінюються однаково;

- повторювані помилки (у слові, яке повторюється в диктанті кілька разів) вважаються однією помилкою;

- однотипні (помилки на те саме правило, але в різних словах) вважаються різними помилками;

- п'ять виправлень неправильного написання на правильне прирівнюються до однієї помилки;

- орфографічні та пунктуаційні помилки на неопрацьовані правила виправляються, але не враховуються;

- розрізняють грубі та негрубі помилки; зокрема, до негрубих належать такі:

1) винятки з усіх правил;

2) написання великої літери в складних власних назвах; 3) правопис разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;

4) у випадках, що вимагають розрізнення не і ні (у сполученнях на кшталт не хто інший, як...; не що інше, як...; ніхто інший не...; ніщо інше не...); 5) у випадках, коли замість одного розділового знака поставлений інший і якщо можлива інша інтонація; 6) пропуск одного зі сполучуваних розділових знаків або порушення їх послідовності;

7) заміна українських літер російськими.

Під час остаточного обрахунку помилок дві негрубі помилки вважаються однією грубою.

Обсяг диктанту по класах:

Клас	Кількість слів у тексті
5	90-100
6	100-110
7	110-120
8	120-140
9	140-160
10	170-180
11	180-190

П р и м і т к а. У визначенні кількості слів у диктанті враховують як самостійні, так і службові слова.

Для контрольних диктантів використовуються тексти, в яких кожне з опрацьованих протягом семестру правил орфографії та/чи пунктуації були представлені 3-5 прикладами. Текст записується учнем із голосу вчителя.

Нормативи оцінювання диктанту

Бали	Кількість помилок
1	15-16 і більше
2	13-14
3	11-12
4	9-10
5	7-8
6	5-6
7	4
8	3
9	1+1 (негруба) – 2
10	1
11	1 (негруба)
12	-

КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ ДЛЯ УЧНІВ 5 КЛАСУ

Повторення вивченого у початкових класах

ЖИТТЯ НА ХОРТИЦІ

*Наш Луг батько, а Січ мати –
от де треба помирати.*

Народна творчість

Світили зорі над Хортицею. Залив місяць курені, луги, ліси. Ця земля за порогами Дніпра таїть у собі незвідані дива. У того чорного каміння теж своя таємнича сила. Січові діди любляють лежати на тих теплих кам'яних лежанках і вигрівати свої давні рани. Воно охоче вибирає із січовиків ті недуги.

Спала Україна. Вона бачила тяжкі криваві сни. Їй уже котру ніч снилася гора, на яку вона несе хрест. На тому хресті її розпинають. Вбивають цвяхи в руки, ноги, навіть у чоло і серце. Від того постогували її ліси, схлипували ріки, важко дихали простори.

Січ клекотіла, як розбурханий вулик.

(За К. Мотрич, 95 слів)

- ❖ Поміркуйте, у чому символічне значення сну? Як автор асоціює Україну з Ісусом Христом? З якою метою він це робить? У чому, на ваш погляд, таємнича сила Хортиці?

Відомості з синтаксису й пунктуації

ВЕЛИКИЙ ЛУГ

*Ой Січ-мати, ой Січ-мати,
А Великий Луг – батько...*

Народна пісня

Дніпро ніс води широкою долиною. Вона була порізана рукавами, гирлами, затоками, широкими плавневими озерами. Значна частина була покрита різноманітним плавневим лісом.

Запорожці називали цю дивну природну країну Великим Лугом. Він був невичерпним багатством краю, забезпечував населення сіном, паливом, будівельним лісом, городиною, лікарськими рослинами, ягодами, рибними запасами. Великий Луг славився постійними розкішними сінокосами навіть тоді, коли в степах усе вигоряло вже до середини літа. Протягом довгих часів скіфи, печеніги, половці, а згодом козацтво зганяли сюди худобу. Цим рятували її в люті зими.

«Великий Луг» Запорозький починався на лівому березі Дніпра від південної частини острова Хортиці й простягався до Дніпрового лиману.

(З кн. «Народна пам'ять про козацтво», 97 слів)

- ❖ Які почуття викликав у вас Великий Луг? А чи відчуваєте ви гордість за свою малу батьківщину? У чому її краса?

РІДНИЙ КРАЙ

*Все, що рідне, хай нам
буде
Найдорожче і святе,
Рідна віра, рідна мова,
Рідний край наш над усе!*

Ю. Шкрумеляк

Рідний край! Дорога серцю земля батьків і прадідів. Оспівані в піснях народних безмежні степи, зелені ліси, блакитні небеса! Хіба є що на світі дорожче за Вітчизну?

Рідний дім. Дорога батьківська хата. Гостинна ласкава оселя. Які близькі й знайомі нам ці слова! Вони входять у нашу свідомість разом із материнською колисковою піснею. Тут ти народився, зробив перший крок.

А потім ти вийшов за поріг! Перед тобою відкрився чарівний світ. Коло вікна ростуть, цвітуть вогнисто мальви, соняшники, вишні.

А над хатою синіє безкрає, бездонне небо... І ти починаєш розуміти, яка гарна твоя Батьківщина. Від батьківського порога, від материнської пісні вона бере свій початок. (За І. Цюпою, 100 слів)

- ❖ Висловіть свою думку, що для кожного з вас є рідний край? Які традиції українського народу збереглися у вашій родині?

Пряма мова. Діалог

РАЙСЬКИЙ КУТОЧОК

Рідний край – земний рай.

Народна творчість

Перші люди на землі почали просити у Бога для себе зручні та вигідні місця для проживання.

- А чого вам треба?

- Та землі-материзни хочемо, Боже.

- Гаразд, – сказав Творець, – віддам я вам он той куточок понад Дніпром. Я залишив його собі на земний рай. Ця земля пахне медом. Вода схожа на молоко. Із неба в душу людей ллється пісня. На той куточок будуть зазіхати нечестивці. Тому його треба постійно боронити. Як будете такими відважними лицарями, то на тій землі станете воями і господарями. А як ні – то рабами .

І назвали люди свій райський куточок Україною.

(kazkar.info/ua/legenda_pro_ukra_nu/, 100 слів)

- ❖ Чи вважаєте ви Україну райським куточком? Чому, на вашу думку, цю землю треба постійно боронити?

Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія

БЕЗМЕЖНИЙ СТЕП

Козацькому роду нема переводу.

Народне прислів'я

Безмежний степ у високих травах.

Озирнулися розгублено татари. Хто посмів їх переслідувати? Литвини чи поляки? А погоня вже зовсім близько. І татарам уже добре видно вусатих людей, у яких на майже виголених головах в'юняться від вітру жмути волосся. Пізніше татари визнають, що то-оселедці, неодмінна ознака українських козаків.

Гостро зблиснули їхні шаблі, почалася січа. Покидають здобич і безвладно втікають ординці. Татарські бранці не можуть повірити, що їх

врятовано. Обливаються сльозами, дякують козакам. А ті відпустили коней пастися. Позапалювали люльки. Радяться, як ударити на Крим, щоб провчити ординців, аби знали, як на Україну ходити і людей ловити.

(За М. Слабошпицьким, 97 слів)

- ❖ Висловіть свою думку про роль козацтва в житті України. Сьогодні відроджуються школи козацької звитяги. Чи бажаєте ви вивчати козацьку справу? Чому?

Лексикологія

КОЗАКИ

Козак журби не має, з біди не заплаче.

Народна творчість

В історичній літературі існує чимало версій походження слова «козак». Один із польських авторів виводив його від легендарного ватажка, що в давні часи успішно боровся з татарами. Звати його було Козак. Інший польський учений пояснював походження цього слова від «коза». Козаки були прудкими і витривалими, як кози. Були версії, що козаки є нащадками відомих у часи Київської Русі войовничих племен хозарів. Турецькою мовою «козак» означає волоцюга, забіяка, розбійник. Очевидно, саме звідти воно й прийшло на Україну. Бо козак в Україні став синонімом лицарської доблесті й високого благородства.

(За М. Слабошпицький, 99 слів)

- ❖ Якої з версій дотримуетесь ви особисто? Які, на вашу думку, риси характеру повинні мати справжні козаки?

Будова слова. Орфографія

ХОЛОДНИЙ ЯР

Боже великий, єдиний,

Нам Україну храни.

Волі і світу промінням

Ти її осіни.

О. Кониський

Зима випала така сніжна і люта. Вони були відрізані від усього світу. Майже не виходили з хати.

Гриць узяв гільзу. Сплюснута латунь розійшлася легко. Гриць заглянув у неї, як сорока в кістку. Його серце забилося швидше. Наступної миті отаман дістав звідти згорток чорного полотна. Очі у козаків побільшали. Вони закусили нижню губу, не прохопилися зайвим словом.

На ній було вигаптувано герб-тризуб у терновому вінку. Також тут був холодноярівський девіз: «Воля України або смерть». Із другого боку полотнища над тризубом у вінку яскравіло Тарасове пророцтво: «І повіє новий вогонь з Холодного Яру». Це був бойовий прапор полку гайдамаків Холодного Яру.

Мабуть, усі козаки відчували те саме, бо дивилися на прапор із мовчазною зажурую.

(За В. Шклярем, 93 слова)

- ❖ Чи можна вважати актуальним холодноярівський девіз: «Воля України або смерть»? Чому?

НАЦІОНАЛЬНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

*Наша дума, наша пісня не вмре, не
загине,
От де, люди, наша слава, слава
України.*

Т. Шевченко

Колись давно жила жінка. Було у неї три сини. Попідросли і вирішили піти в світ прославляти свою матір. Найстаршому сину мати подарувала золоту корону з трьома промінцями. Та корона показувала людям шлях до кращого життя. За це хлопця прозвали Тризубом.

Настала черга середнього сина. Йому матір подарувала жовто-блакитний одяг. Своїми звитяжними справами хлопець прославив матір і одержав ім'я Прапор.

А там, де був наймолодший син, завжди лунала дзвінкоголоса пісня. Адже мама подарувала йому соловейків спів. І одержав син за це ім'я Гімн.

З того часу Тризуб, Прапор і Гімн прославляють свою неньку Україну.

(www.teacherjournal.com.ua/.../8080_Державн.. 97 слів)

- ❖ Як ви розумієте зміст останнього речення? Які українські символи, оспівані в народних піснях, ви знаєте? Назвіть їх та укажіть, що вони символізують.

НІЧ ПІСЛЯ СХОДУ СОНЦЯ

*Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.*

Гімн «України», П. Чубинський

Над Україною пливли низькі хмари. Лука сумно дивився на них. Він думав, що цей день символічний. Отакою буде й доля України на довгі століття, коли сьогодні вирішить поєднатися з Москвою.

Він вже бачить пекло, що розверзеться над Україною. Нічого не може вдіяти, щоб зупинити його зловісне дихання.

Знову повіяв крижаний вітер. Із провислого темного хмаровиння сипонуло густою лапатою заметіллю. «Отака буде доля України, коли об'єднаємося з Москвою. Вимерзне душа цього народу. Усе шляхетне, величне зникне». Потім запально й мудро говорив черкаський єпископ.

– Хіба ви не бачите, скільки земель ковтнула Москва? Москві потрібні багаті землі і дешеві раби...

(За К. Мотрич, 98 слів)

❖ Чи є актуальними питання, порушені головними героями у тексті, для сучасної України? Чому?

Повторення й узагальнення наприкінці року

СТРАШНЕ ПРОВАЛЛЯ

*Тільки вільний народ своє щастя кує,
Тільки вільний народ і бере, і дає...*

О. Олесь

Провалля розверзлося перед Україною. Скільки було на нашій землі всяких поневолювачів, але всіх Всевишній допомагав нам здолати. Так і цього разу буде. Треба лише віру мати.

Подивіться на дари, які нам привезли послы трьох держав. Чи не віщі ті знаки? Згадаймо, як до народженого Ісуса прийшли три волхви зі сходу. Вони принесли свої дари: золото, смирну, ладан. Золото віщувало владу над світом. Ладан символізує страждання й смерть на хресті. Смирна означає повернення на небо. Ось і ці дари турецькі, московські та польські. Дари польські вкриті

килимами. Дари турецькі були з шовками, а московські дари вкриті рогожею. З усіх неволь московська буде найстрашнішою.

(За К. Мотрич, 95 слів)

- ❖ Як ви розумієте значення слова провалля за текстом? Чи актуальна проблема страшного провалля для сучасної України? Чому?

КОНТРОЛЬНІ ДИКТАНТИ ДЛЯ УЧНІВ 6 КЛАСУ

Повторення, узагальнення та поглиблення вивченого

ПЕТРО САГАЙДАЧНИЙ

*І в Україні не буде вкраїнців,
Поки не будем любити себе.*

А. Листопад

Петро Конашевич-Сагайдачний – одна з найвидатніших особистостей в Україні. Народився він на Галичині, у місті Самборі. Освіту здобув у славетному училищі князів Острозьких. Згодом вирушає до Києва, а потім до запорожців. Він здійснив з ними ряд морських походів до турецьких фортець, визволив із неволі тисячі полонених.

Чутки про подвиги Сагайдачного з пониззя Дніпра невдовзі дійшли і до Польщі, яка в цей час вела війну з Москвою. Польській уряд попросив Сагайдачного надати йому допомогу, визнавши козацьким станом усе населення України, а його самого – гетьманом.

Сагайдачний мав беззаперечний хист повновладного правителя як гетьман усього козацького війська. Він постійно опікувався школами, братствами, церквами, шпиталями. Сагайдачний впевнено відстоював мир і національні інтереси України.

(За Д. Яворницьким, 103 слова)

- ❖ Як ви вважаєте, чи був патріотом Петро Конашевич-Сагайдачний? Свою думку обґрунтуйте.

ЧАС

*Тоді лише пізнається цінність часу,
коли він утрачений.*

Г. Сковорода

Ні років, ні місяців, ні днів... І так усе життя. Тільки перші п'ятнадцять років жила Роксолана, а тоді мовби вмерла і час зупинився для неї. Точка відліку часу ув'язнена в гаремі разом з нею. Пори року, тижні, місяці, роки відмічаються тільки залежно від дрібних подій та змін погоди. Так ніби стріла часу зависла в просторі. Настала якась непорушна тривалість, вільна від послідовності руху і від будь-якої змінності. Час зупинився для тебе. Він не дає ні надій, ні обіцянок. Він розгалужується, мов гілляста блискавиця, над іншими й для інших. А про тебе він забув, збайдужів до твого існування, і зникла в ньому навіть тривожна небезпека повернення всього найгіршого. Він уже й не часом, а містичним перським словом став.

(За П. Загребельним, 117 слів)

- ❖ У народі кажуть, що згаяного часу і конем не доженеш. Поясніть це прислів'я. Яке значення для вас має час?

Лексикологія. Фразеологія

ВІЙСЬКО

Живить віру – діло.

Без діл є віра мертва.

І. Величковський

На всіх дверцях снували безконечні черги вагонів. Велетенські паротяги, рухаючи сталевими ліктями, поважно, мов циркові слони, проходилися по рейках. Горять зіркаті очі, з ніздрів прудко вилітає сердите дихання. Коло вагонів у нічному морозному тумані безупинно снують сірі постаті. Праця клекоче. Сотні тяжких ніг гупотять по замерзлomu помості. У касарнях рух і напруженість. Ще не зійшло сонце, а звуки сурми просікли морозяне повітря. Біжать вояки, одягаються, чистяться, готуються до виступу. На площі каменем втоптано замерзлий сніг. Військо стислими лавами виступило в напрямку Кевелева.

О годині вісімнадцятій черговий штабу висилає телефонограму: «Наше військо розпочало воєнні операції. Сили ворога значно переважають наші. Позиції закріплені міцно».

(За У. Самчуком, 102 слова)

- ❖ Як ви вважаєте, чи можна перемогти ворога, якщо його сили значно переважають? Свою думку аргументуйте. Сформулюйте відповідь у формі порад.

Словотвір. Орфографія

РІДНА МОВА

*Єдиний скарб у тебе – рідна мова.
Заклятий для сусіднього хижацтва.
Вона твого життя міцна основа,
Певніша над усі скарби й багатства.*

П. Куліш

Рідною мовою належить вважати мову своєї нації, мову предків, яка пов'язує людину з її народом, із попередніми поколіннями, їх духовними надбаннями.

Рідну мову діти засвоюють від батьків. В історії України звичні випадки, коли до рідної мови значна частина українців повертається лише у зрілому віці.

Українська мова є мовою українського народу. Отже, вона і тільки вона повинна бути рідною для кожного, хто вважає себе приналежним до української нації.

Людина, яка не розуміє значення рідної мови, віддаляє себе від культурно-історичного досвіду і досягнень свого народу. Для неї вмовкає українська пісня, дума, легенда, прислів'я. Перед нею зачиняє двері мистецтво рідного слова. Не будучи носієм цих надбань, такий «українець» серед своїх вважається відступником, а в чужинців втрачає привабливість і повагу.

(За В. Іванишиним, Я. Радевичем-Вінницьким, 116 слів)

- ❖ Поміркуйте, як ви можете допомогти малоросам стати українцями і повернути їм рідну мову? Сформулюйте відповідь у формі порад.

Морфологія. Орфографія

Іменник

ВИСОКІ КУРГАНИ

Високі могили – твоя слава...

Т. Шевченко

...Правий берег Дніпра горбистий. Горби йдуть немов хвилями. І чим далі хвиля, тим тонші, ніжніші барви накладає на неї сонце...

Стоїмо ми серед отих хвиль, милуємося красою рідної землі, сонцем, яке так щедро поклато свої барви на світ. І на кожній хвилі бачимо високі кургани – вічних вартових наших степів. Тисячі літ стоять вони в степу. Багато бачили і розповіли б нам, якби могли. Сотні поколінь зросили рідну нашу землю своїм потом і кров'ю. Скільки людей загинули на цьому просторі, що відкривається перед нашими очима, за свободу і незалежність Батьківщини! І, коли думаєш про героїв, які віддали своє життя за те, щоб над нами сяяло сонце, ця краса стає ще дорожчою.

(За В. Сухомлинським, 109 слів)

- ❖ Якими мають бути, на вашу думку, сучасні командири? У чому виявляється їхній талант? Сформулюйте відповідь у формі порад.

МАРУСЯ ЧУРАЙ

Ця дівчина не просто так, Маруся.

Це – голос наш. Це – пісня. Це – душа.

Л. Костенко

Є прадавні скарби, які йдуть від покоління до покоління. До них належить народна пісня. Погортайте сторінки сивих віків – і ви почуєте голоси творців, імена яких розгубила історія. Але їхня поетична нива квітує й сьогодні по нашій українській землі. І тільки інколи окреслиться схожа на легенду постать творця. До таких легендарних сіячів і належить народна поетеса Маруся Чурай. **Усе** своє любляче серце по краплині сточила в неперевершені рядки, що й зараз бентежно озиваються в наших серцях і вражають глибиною і щирістю висловленого в них почуття.

Три віки ходять пісні Марусі Чурай по нашій землі. Три віки любові вже подаровано людям. А попереду – вічність, бо велика любов і велика творчість – невмирущі.

(За М. Стельмахом, О. Козулею, 113 слів)

- ❖ Чи співають у вашій родині українські народні пісні? Чому? Які з українських пісень вам подобаються?

Прикметник

МОНАСТІР

*Завтрашній весело освітлений день –
плід учорашнього.*

Г. Сковорода

У селі монастир. Багато віків розносився над селом його великий дзвін. А коли весни приходили, коли зацвітали яблуні, коли небо набирало барв вина від заходу, вечірній монастирський дзвін тоді потужно виривався з квітучого моря і довго дзвенів під вишневими хмарами.

І було так багато віків. Мінялися люди, мінялися стріхи, гусли й ширшали сади. Рили землю, виривали з неї камінь. На місці дерев ставали мури, а монастир, і дзвони, і весни з цвітом, сонцем та соловейковим співом були ті ж...

Минула остання зима. Зацвіли знов сади, знов защебетали солов'ї, а дзвону не стало. П'ятилітка. Металу треба. Індустріалізація. Зняли й відвезли дзвони.

(За У. Самчуком, 100 слів)

- ❖ Чи варто відроджувати духовні святині: монастирі та церкви? Чому? Які видатні пам'ятки архітектури та духовності ви відвідали?

Числівник

ВДЯЧНІСТЬ

*Бо хто матір забуває,
Того Бог карає...*

Т. Шевченко

Із першої миті життя схиляються над нами обличчя матерів. У тривозі й любові, у замилюванні й надії вдивляються вони у дорогих дітей. Усім своїм життям і працею, прикладом і вихованням утверджують у нас кращі риси людяності й добра, закривають грудьми від усього лихого. Та не можуть матері захистити своїх дітей од війни, коли вона палить рідну землю. Одривають від серця синів і посилають захищати Вітчизну. І немає нічого поетичнішого і справедливішого, як над полеглим схилить своє лице Мати-Вітчизна.

Матері... Усе життя дивляться вони нам услід і бажають добра, щастя. Сподіваються від дітей найвищих духовних злетів і думають про те, щоб вони гідно жили серед людей і творили добро на своїй землі.

(За О. Сизоненком, 111 слів)

- ❖ Чи вмієте ви дякувати своїм матерям? Пригадайте, коли ви дякували мамі. За що?

Займенник

ДИВНА КРАЇНА

*Душа летить в дитинство, як у вирій,
Бо їй на світі тепло тільки там.*

Л. Костенко

...Пакуль – це країна, куди щовесни повертаються з сонячного Іррю перелітні птахи. Край ясно-жовтого латаття на залитих паводдю луках, край матерів із чорноземними, як поле, долонями, край, де започатковуються ріки. Пакуль – це країна доріг і доріжок, сходжених твоїми босими ногами, країна золотистої стерні, повитої в долинах сивим туманом, на плеса яких випливають гуси. Край мальованих чорним по білому тинів, ліс соняшникових частоколів, заставлених кукурудзинням призьб, що від згадки про них тобі досі завмирає серце. Пакуль – це країна твого першого слова, першої любові, першої

зненависті, країна, де започаткувалася недитинна гіркувата печаль твоїх очей.
Пакуль – це твій Ирій, що в нього ти до кінця днів своїх повертатимешся.
Пакуль – це ти сам...

(За В. Дроздом, 107 слів)

❖ А чи можете ви назвати свою Батьківщину країною Пакуль? Чому?

Повторення та узагальнення вивченого

У ЛЕБЕДИНСЬКОМУ ЛІСІ

*З усіх дарів світу залишається тільки добре ім'я,
і горе тому, хто не залишить навіть цього.*

Сааді

У Лебединському лісі я звернувся до хлопців так, ніби нас був цілий загін. Не люблю красномовства, але ці слова йшли від серця. Я сказав, що нас залишилося троє, однак трійка – це організація. Бойова ланка партизанів. Тож продовжимо боротьбу за Україну, за її волю, за честь нашої зброї.

Біжу і Ходя притулилися плечем до плеча. Ніби стояли в шерензі.

Потім я наказав збиратися. Поїдемо до Холодного Яру. Туди, де заховано наш бойовий прапор. Узяти маємо з собою все, що зможемо, а решту сховаємо.

– Кулемет, – Ходя тикав пальцем собі у груди, і я зрозумів, що він напрошується в кулеметники.

Я погодився. І подумки подякував Ході – пудовий кулемет у поході був невеликою радістю.

(За В. Шкляром, 111 слів)

❖ Що означає боротися за Україну, за її волю і честь? А чи відомі вам люди, які виборювали свободу та незалежність України. Хто вони?

КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ ДЛЯ УЧНІВ 7 КЛАСУ

Повторення та узагальнення вивченого

ІВАН СКОРОПАДСЬКИЙ

*Доля України рішається
в наших душах і серцях.*

Дмитро Мирон

Гетьманові, що збирався в дорогу, Петро прислав останній пошанівок, останню милість – указ. У ньому писалося, що на Україні всі справи вершитиме не він, гетьман, а Малоросійська комісія.

Це був смертний присуд Україні, кінець усіх її вольностей, свобод, чим жила й квітнула стільки літ. Петро сповнив свій давній нищий замір.

Старий гетьман прочитав указ, і йому потемніло в очах. Він похитнувся, ухопився за серце й повалився на руки старшини.

Скоропадський уже не опритомнів. Лежав, дивився в стелю, у кутиках очей закам'яніло по сльозі. Так його й везли в Україну – лежачого, обмертвілого, байдужого до всього на світі. Гетьман лежав, і його погляд уже належав потойбічним сферам, таке обличчя буває тільки в людей, до яких у серце влетіла смерть.

(За Ю. Мушкетиком, 116 слів)

- ❖ Як ви розумієте слова з тексту: «Це був смертний присуд Україні, кінець усіх її вольностей, свобод, чим жила й квітнула стільки літ». Чи актуальна ця думка сьогодні? Чому?

Дієслово

ГЕТЬМАНСЬКИЙ СКАРБ

*Забудеш рідний край –
тобі твій корінь всохне.*

П. Тичина

Ходила така чутка, що їздив Яків чи то до Англії, чи то до Бельгії й поклав у якийсь тамтешній банк чималі гроші, але ті гроші можна взяти лише тоді, коли Україна буде вільною незалежною державою.

Цю новину я чув від людей. І дуже багато думав про волю та неволю, про долю неньки нашої рідної, за яку поклав голову гетьман. А мені хотілось, аби хоч по краплі того бажання, тієї жаги, нехай у далеких мислях, нездійснених мріях, зайнялося в грудях наших паничів. Якщо така іскра горітиме, вона перейде в дітей, в онуків, і пролетить через віки, і спалахне зіркою на земному небозводі серед інших зірок. То і є найбільший, справжній скарб гетьмана Полуботка, який він заповів усім нам. Понад той скарб – Україну – більшого немає.

(За Ю. Мушкетиком ,110 слів)

- ❖ Поміркуйте, чому для кожного з нас рідна країна є скарбом? Які ще скарби є для вас у житті? Назвіть їх.

ПАВЛО ПОЛУБОТОК

Людство вибирає собі найсильніших.

Касіян Сакович

Знову стояли один супроти одного – грізний цар і спокійний, нескорений гетьман. Цар репався від непогамованого гніву. Либонь, Полуботок був першою людиною, яку не міг зломити. І десь у глибині його ества спалахували іскри подиву та пошани, але вони не могли розгорітися у світлий вогонь. Цар шкодував, що немає в нього під рукою жодного такого підпомічника, шкодував, що Полуботок не з ним. Він уже знав, що живого Полуботка на волю не випустить, бо той не корився і невідомо, які сили може зібрати собі в поміч.

Удень Петро чинив вивід українським старшинам, ходив дивитися, як страждають його підпомічні слуги, а ввечері виточував з велетенської кістки лампаду, аби повісити її перед іконою Христа. Дивовижна несув'язь цього світу – найбільші грішники найдужче намагаються догодити Богові.

(За Ю. Мушкетиком,120 слів)

- ❖ Чи захоплюєтеся ви такими рисами характеру, як непокірність і нескореність? Чи є вони синонімами? Свої міркування обґрунтуйте.

Дієприкметник

ІЗ ЧОГО ПОЧИНАЄТЬСЯ МУДРІСТЬ

*Очисти серце, щоб прийняти мудрість,
котра у підступну душу не входить.*

Мелетій Смотрицький

Кажуть, мудрість виростає з печалі. Печалей я мав багато, але мудрості вони мені не принесли. Тоді, либонь, вона розпочинається з радості? Але радість скороминуша. Вона, затуманена розумом, робить людину сліпою. Ми живемо в очікуванні її, страждаючи. Здебільшого одне народжує інше. Із найбільшої радості постає найбільша печаль, яка іноді позначає все наше життя.

Саме так сталося зі мною.

Розпочалося ж усе буднього ранку початку червня 1717 року в Глухові на вулиці Дергачівській, де, притінений двома високими осоками, стояв невеликий чепурний будинок із різьбленими віконницями. Будинок належав чернігівському полковнику Павлу Леонтійовичу Полуботку і був куплений позаторік у купця Затирного. У вузькому дворі стояли конюшня та дві рублені комори. Оце і все обійстя: ні саду, ні городу, ні палісадника – дім для тимчасово мешкання.

(За Ю. Мушкетиком, 120 слів)

- ❖ У чому полягає суть мудрості? Висловіть свої міркування. Кого з людей, які вас оточують, ви вважаєте мудрими? Чому?

Дієприслівник

СВІТ ПРЕКРАСНИЙ

Україно! Ти для мене диво!

Василь Симоненко

Досягши вершини, зупинились, щоб перепочити.

Світ, до захмеління прекрасний, розступився на всі чотири боки від них. Далеко праворуч на захід рум'янілись під вранішнім сонцем білі вершини гір. Чи стрімкі то гори біліють, повиті літніми хмарами, може, далека то Україна біліє черідкою хат?.. Між зелено-сизими полями, звиваючись, висвічує водами

на сонці мирно і лагідно Серет. У повитих свіжим туманцем далях, скільки сягає око, бовваніють зелені острови сіл у садках, над якими підносяться вгору дзвіниці, ніжно-блакитні веселі бані церков. Там, здавалося, ніколи не було війни, ніхто там і не чув, що вона буває на світі. Здавалося, там, як і раніше, оце саме чути півнів у дзвінкій ранковій тиші і протяжно, ліниво реве худоба, яку вигонять на пашу.

(За О. Гончаром, 116 слів)

- ❖ Уявіть себе птахом. Опишіть почуття, які переповнюватимуть вас, коли ви споглядатимете землю з висоти пташиного польоту?

НАШІ СЕРЦЯ – БАТЬКІВЩИНИ

Країна, яку захищає народ, непереможна.

Наполеон Бонапарт

Якби матері побачили, якими стають їхні сини на війні, то не впізнали б їх. Вони й не уявляють собі, що тут робиться з людиною, яку складну, яку страшну еволюцію встигає вона пройти... Повністю цього не збагнути нікому, хто сам не був тут, а знає війну тільки з фільмів та розповідей, хай навіть найправдивіших... Щоб це збагнути, його треба прожити.

У глибокій задумі дивився Брянський на багаття, спостерігаючи, як полум'я пожирає зелені гілки, а з них виступає, закипаючи, смола.

Усе, усе ми віддаємо тобі, Батьківщино. Усе! Навіть наші серця. І хто не звідав цього щастя, цієї краси вірності, той не жив по-справжньому.

(За О. Гончаром, 111 слів)

- ❖ Чи можна вважати людину щасливою, яка готова віддати своє життя за Батьківщину? Підтвердіть свою думку прикладами з життя. А чи щасливий ти? Що для тебе є щастя?

Прислівник

НАЙВИЩА СВЯТИНЯ

З рук смерті люди дістають безсмертя.

Леся Українка

Смертю хоробрих. Шура не плакала. Вона не відчувала болю, як не відчуває його згарячу поранений. Усе тіло якимось заніміло й затерпло. Усе переплуталось, попливло перед очима, і життя ніби наяву покидало її. Ясногорська подумала раптом, що може отак закам'яніти, як стоїть. Закам'яніє

справді, реально, за якусь хвилину, і залишитесь стояти тут вічно, одна серед цього пустельного степу.

Коли в людини вже нема нічого, коли їй здається, що вона самотня, як останній колосок на скошеному полі, то навіть тоді вона помиляється. Бо в неї ще залишається найвища святиня – рідний народ. Це так багато, що заради цього варто жити й боронитися.

Старшина повів Шуру в будинок, щось шепнув на ходу бійцям, і обличчя їхні стали серйозними й урочистими.

(За О. Гончаром, 115 слів)

- ❖ Чому для нас рідний народ є найвищою святинею? Чи поділяють цю думку члени вашої родини?

Службові частини мови

ЛИЦАРІ НАШОЇ ЗЕМЛІ

*Минулому не кинеш кладку:
усе відходить, все мина.
І залишаються на згадку
лиш рідні, чесні імена.*

П. Сиченко

О патетики! Сучасники великих подій, письменники Вітчизни! Взиваєте ви гучно до народу, щоб бився він не просто за Вітчизну, а так, як билися в старі часи Богдани, Кривоноси, Богуни чи легендарні пращури чубаті – Сагайдачний, Байда, князь Данило, Святослав.

І опускають перед вами очі несвідомі в заплутаній історії своїй звичайні ваші адресати. І, довідавшись у рідних, одчайдушних знавців старовини про прадідів великих і безсмертних, запитують себе в тривозі. А в нашу, у цю трагедійну пору, невже ж бо нікого поставити за зразок у великі горді лави? Невже нікому стати поруч? Невже так висохли, позморщувалися душі? Чи не звелися лицарі? Чи не змарнів наш рід?

Ні, не змарнів наш рід! Не перевелися й лицарі на нашій землі. Жива душа народна.

(За О. Довженком, 118 слів)

- ❖ Подумайте і висловіть свої міркування, чи можуть бути лицарі у наш час? Охарактеризуйте їх.

ІСТИННИЙ ПАТРІОТ

*Українському народу не потрібно співчуття –
потрібні патріоти. Потрібен ти!*

І. Олійник

Патріот – це той, котрий береже цілість свого роду, виховує родину в порядності і національному дусі, береже в родючому і красивому стані землю, яку дав нам Господь. Це – істинний патріот, живий стовп націй, а не той, хто лише збуджено плеще язиком про любов до Батьківщини.

Я вчив виховувати дітей м'якою правдою і твердою любов'ю. У жадобі правди і справедливості. Кожен хлопчик має виростати борцем, що готовий захистити як родину, так і вітчизну, і віру. А живучи в мирний час, повинен боротися за вдосконалення життя своєї родини і вітчизни. Тоді можемо бути спокійними за наш народ, за нашу країну.

Я вчив не боятися вмирущості, не боятися забуття. Робіть те, що переживе вас. Бо в цьому і закладена наша вічність.

(За М. Дочинцем, 117 слів)

- ❖ Поміркуйте, що ви можете зробити для Батьківщини таке, що переживе вас? А що ви робите для своєї сім'ї таке, за що вам щиро дякують рідні?

ВНУТРІШНЯ СВОБОДА

*Немає вищої святині,
Ніж чисте сяйво доброти.*

В. Крищенко

Найбільшу цінність, яку я здобув за життя, це – свобода. Внутрішня свобода. Звільнення від страху, від забобону, марних клопотів, облудних пристрастей людських обмов. Що посієш, те й пожнеш. А зерна для посіву добираємо щодня. І коли сіємо в душі своїй світлі і добрі думки, вони проростають бажаним жнивом. Те, що хочеш мати, про те й думай. Яким хочеш себе видіти, таким і уявляй. І матимеш, і будеш змінюватися. Бо добра думка, як смерекова смола, може затверднути коштовним каменем.

Полюбіть свою долю. Відкрийтеся їй і терпляче прийміть її такою, якою вона є. Основне для мене – Світло, яке намагаюся нести для інших. Як той світлячок, що крихіткою світла пом'якшує ніч. Знаю, що ніч мені не зломити, та все одно свічу.

(За М. Дочинцем, 118 слів)

- ❖ Що для вас є Світлом у житті? А що світле ви бачите у тих, хто поруч із вами?

Контрольні диктанти для 8 класу

Повторення та узагальнення вивченого у 7 класі

Україна

*Древня праматінко Русь!
Я твій законний нащадок,
що українцем зовусь.*

Д. Білоус

Слово “Україна” вперше згадується в Київському літописному зводі за Іпатіївським списком. Ним окреслювали терени Переяславського князівства, що входило до історичного ядра Русі поруч з Київським, Чернігівським. У литовських і польських хроніках, офіційних документах XIV–XVII століття “Україною” у широкому значенні називали руські землі Галичини, Волині, Київщини, Поділля і Брацлавщини, а у вузькому – територію середнього Подніпров'я. Таке ж двояке значення цього слова зберігалось і з середини XVII століття. Згодом, під впливом національного руху інтелігенції, назва “Україна” набирала значення руської етнічної території, а сам етнонім “русини” був витіснений етнонімом “українці”. 1917 року проголошено першу державу, яка використала слово “Україна” у своїй офіційній назві, – Українська Народна Республіка.

Етимологія слова “Україна” достеменно не відома. Згідно з теорією “Україна” походить від слів “країна” або “край”, тобто “у” означає “рідний”, “свій”. Таким чином “україна” – антонім слова “чужина”. Раніше для позначення території України вживали слова: “Скіфія”, “Сарматія”, “Русь”, “Рутенія”, “Військо Запорозьке”, “Гетьманщина” та інші.

(Енциклопедія, 147 слів)

- ❖ Що нового про Україну ви дізналися із цього тексту? А чи може рідний край стати для людини чужиною? Якщо так, то за яких умов? А чи може людина для своєї батьківщини стати чужою? Чому?

БАТЬКІВЩИНОЗНАВСТВО

*Батьківщину люблять не за те,
що вона велика, а за те, що вона своя.*

Сенека

Повноцінна людина має свою Батьківщину і знає про неї якомога більше – про її історію, територію, свій народ, його культуру, ставлення до моралі, до інших народів. Ці цінності осягаються в процесі навчання – не відразу і не одночасно. Як і всяке інше пізнання, вивчення Батьківщини розпочинається з того, що природно дитині найближче: від рідної хати, родини, міста, села чи вулиці, місцевості, звичаїв, мови. На думку С. Русової, яка питанню батьківщинознавства приділяла багато уваги, "треба розпочинати з того оточення, у якому живуть учні". Не "взагалі", а на "матеріалі Батьківщини" діти пізнають геологічні особливості землі, одержують поняття про гори і долини, річки і ставки, дізнаються про небо і сонце, повітря, про тварин і рослини. До поняття рідної природи додається інформація про життя народу, про його працю.

Отже, все розпочинається з пізнання малої Батьківщини. Це – краєзнавство. Проте обмежувати таким чином предмет Батьківщини було би помилкою, бо це поняття мусить сягати також рівня державності.

(За В. Пачовським, 149 слів)

- ❖ Поміркуйте, хто вам допомагає пізнавати рідний край? А що цікавого ви дізналися у родині про свою маленьку батьківщину: рідне місто, село? Чи знаєте ви історію їх назви, хто із відомих особистостей проживав у вашому місті, селі?

Словосполучення. Просте речення

ЗНАЙ СВІЙ КРАЙ

*У дитинстві відкриваєш материк,
котрий назветься потім – Батьківщина.*

Ліна Костенко

Знання своєї Батьківщини, України, можна поставити в один ряд із умінням людини читати, писати, рахувати... По-перше, українознавство – це

постійна присутність у кожного з нас національного духу, ідеї українськості, яка передбачає наявність їх в усіх навчальних предметах, на уроках, у виховних заходах. Це сприяє формуванню почуття національної самоповаги і любові до свого народу, до пізнання та розбудови Вітчизни, а отже, в ім'я торжества правди, добра, справедливості, миру і злагоди.

По-друге, українознавство в освіті й вихованні теоретично інтерпретує ідею українськості в різних ділянках суспільного життя і в різних навчальних предметах – в історії, літературі, етнопсихології, мові, географії.

По-третє, українознавство – це певний набір навчальних предметів, об'єднаних і згармонізованих спільною метою. Цей аспект може бути потрактований як ужиткове українознавство. Сюди належать: мова, література, історія, образотворче мистецтво, музика українського народу, географія... Із метою вивчення історії, природи рідного краю С. Русова радила влаштовувати екскурсії, складати плани, карти місцевості, досліджувати власний родовід.

(За В. Пачовським, 146 слів)

- ❖ Поміркуйте, чи є для вас рідний край дорогою серцю землею? Свою думку обґрунтуйте. Пригадайте свої подорожі Україною. Чим славні місця нашої держави, де ви побували?

Двоскладне і односкладне просте речення

МОВА НАЦІЇ

*Бринить-співає наша мова,
Чарує, тішить і п'янить.*

Олександр Олесь

Мова – це спосіб самоідентифікації в історичному просторі, що відображає стан генетичної інформації в людині й на рівні нації. Феномен мови у третьому тисячолітті вийшов за межі суто лінгвістичних знань. Вона виконує націєтворчу функцію: соціалізація людини відбувається в атмосфері (аурі) національної мови.

“У всіх народів мова – це засіб спілкування, у нас – це фактор відчуження. Не інтелектуальне надбання століть, не код порозуміння, не першоелемент літератури, а й досі для багатьох – це ознака націоналізму, сепаратизму, причина конфліктів і моральних травм”, – сказала Ліна Костенко.

Вона переконана в тому, що нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову.

Україна сьогодні – це вікно в світ нової європейської свідомості. Час вимагає по-новому мислити, діяти, презентувати досягнення країни. За останні ж роки мовне питання з царини філологічної та лінгвістичної перейшло в площину політики, соціології і філософії. Але проблема полягає не в тому, що нині ми потребуємо нових методик і технологій для дослідження мови, а в компетентності щодо розв'язання мовної проблеми.

(З журналу «Людина і світ», 155 слів)

- ❖ Якою мовою ви частіше спілкуєтеся зі своїми друзями, у сім'ї, з тими, хто вступає з вами в діалог російською. Поміркуйте, що треба зробити для того, аби мова стала повноправним засобом спілкування, а не фактором відчуження?

ЩАСТЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

*Щастя – це те, що було,
Щастя – це те, що буде,
Щастя – це те, що минає.*

Іван Драч

"Хто прагне істини, тому не личить повзати!" – говорив Григорій Сковорода. Йому найкраще думалося на природі, він не покидав все життя обраний шлях мандрівного філософа, не відмовлявся від вічних пошуків істини. У цьому шуканні, постійному накопиченні знань, прагненні до мудрості вбачав щастя. Але ж чи був Сковорода щасливим? Часом – ні, бо народ, серед якого він жив, яким пишався, страждав. Болюче сприймав зруйнування Січі, закріпачення людей, і, дивлячись на них, мріяв про велике братерство рівних, царство щастя, любові, миру.

Щастя Сковорода шукав на землі, у самовдосконаленні, у соціальних перетвореннях, а не в очікуванні раю. Погляди Григорія Савича були близькими до шевченківських, хоча життя його більше нагадувало буття ченця.

Не спіймав світ вічного мандрівника тенетами слави, достатку, багатства. Залишився сам собою, таким його любили і шанували сучасники. Представники передової інтелігенції запрошували в гості. Він переконав слобожанське дворянство, що щастя – у науці та мистецтві, у пошуках істини. Тож Україна може з повним правом пишатися своїм чудовим сином.

(З підручника «Українська література», 9 клас, 152 слова)

- ❖ Чи погоджуєтеся ви з думкою Г. Сковороди, що щастя – у науці та мистецтві, у пошуках істини? Поміркуйте, у чому ви вбачаєте щастя людини?

Однорідні члени речення

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО – 80 РОКІВ

Україно!.. Я в твоєму імені живу.

В. Симоненко

Василеві Симоненкові доля призначила впасти зорею в пам'ять і душу свого народу, освітити його тяжку дорогу благородством і щирістю, ніжністю і любов'ю. Він помер неймовірно рано. Та серце його, вічно молоде й гаряче, не спинилося. Воно й нині пульсує і пульсуватиме в його віршах!

Молоді й талановиті письменники ігнорували догми й канони "соціалістичного реалізму". Серед грона відчайдушних шістдесятників чільне місце посідав Василь Симоненко, творчість якого довгий час не була належно поцінованою. Почав писати з дитинства, продовжив під час навчання у Київському університеті. Був досить скромною людиною, часто сумнівався щодо своїх можливостей. Не раз він називав себе "маленьким чорноробом поезії".

Він належав до покоління шістдесятників і став виразником його духу. Митці відновили соціально-психологічні якості інтелігенції: природну самоповагу, індивідуалізм, орієнтацію на загальнолюдські цінності, неприйняття несправедливості, повагу до етичних норм, до права й законності. Вірші В. Симоненка безперервно й безжалісно спотворювалися та заборонялися цензурою. У своєму щоденнику поет зізнався: "Друковані органи стають ще бездарнішими і зухвалішими".

(З журналу «Холодний Яр», 153 слова)

- ❖ Подумайте, чи можна вважати життя В.Симоненка «спалахом зорі на світанку»? Чому?

НЕБЕСНА СОТНЯ

Спи, брате дорогий, товаришу і сину!

Безсмертний будеш ти, бо вмер за Україну.

Касіян Сакович

Актуальною була, є і буде проблема національного патріотизму в Україні. Ніщо не змогло зламати волевиявлення українського народу щодо прагнення

його до свободи, незалежності держави, збереження державного суверенітету та демократії.

Захисники нашої Вітчизни поклали душу й тіло на вівтар свободи своєї країни, і ми про це повинні завжди пам'ятати. Церква їх назвала «небесною сотнею», тому що вони загинули за правду, свободу, незалежність держави і ціною жертвності показали, що український дух є незламним, а народ – нескореним. Намагання знищити тих, хто стояв на Майдані Незалежності за рівність прав та свободи, стали яскравим свідченням про незнищенність великої любові до рідної землі, народу, своєї Батьківщини багатьох українців, їхньої консолідації. Обов'язок усіх зробити все для того, щоб зберегти цілісність і єдність України. Будь-які прояви сепаратизму та вандалізму виключаються, приймаються лише національна толерантність, рівність і братерство.

Треба зберегти нашу країну процвітаючою, без усіляких територіальних розколів. Маємо схилити свої голови перед тими, хто заплатив дорогу ціну за незалежну державу.

(За Б. Стрикалюком, 152 слова)

- ❖ Чи вважаєте ви, що герої Небесної Сотні не дарма пішли у безсмертя за Україну, за її волю і народ? Своє міркування обґрунтуйте.

Речення з відокремленими членами

НЕСКОРЕНИЙ

Доблесті, подвиги, звитяги завжди в позачасі.

Павло Мовчан

Василь Стус – летюча зірка української літератури. Її не бачили, коли небосхил був захмарений і засліплений сезонними ліхтарями... Перед тінню мученика світ смирніє. Тінь даленіє, знайомі риси розпливаються, і на місці їх згущуються образи вселенського страждання, що нас єднає на гіркій землі.

Україна мовчала про смерть митця, і тільки мале коло друзів замученого поета збиралося в його київській хаті біля свічки перед розп'яттям. І сюди поверталася його душа, вибілена стражданнями, як білий птах. Один Господь знає, як дорого заплатив Стус за стійкість, незрадливу любов до Батьківщини. То був чоловік, який говорив і писав за будь-яких обставин ясно, як перед Богом, і платив за це життям.

Василь Стус – людина рідкісної моральної обдарованості, голос сумління у світі розхитаних і розмитих понять честі, правди, порядності. Він зберіг свій стиль до кінця, це було основою його трагедії. Ніс даровану йому іскру Божу з гідністю і лицарською одвагою, не згинаючись і не обминаючи. На такій дорозі поети гинуть.

(За Є. Сверстюком, 154 слова)

- ❖ Поміркуйте, чи можна вважати життя Василя Стуса подвигом? Чому? Які ви маленькі подвиги здійснили у своєму житті?

Повні й неповні речення

ПЕРЕРВА

*Ой доле, доле,
що з людьми ти коїш?..*

Л. Костенко

Мені тяжко, коли справджуються мої прогнози. Я сказала, чому не буду присутня в цьому суспільстві якийсь час: «Не хочу грати жодної з ролей у цьому сатанинському спектаклі». У мене був вірш з одного рядка: «Покотили Україну до прірви». Так-от, мені треба було зрозуміти це. Але вголос не хотілося цього казати, і всі ці роки мовчала. Нікому не заважала: ані літературному процесу, ані політикам, нікому. У моїй книжці є частина цього результату: як я ці роки перемучилася і думала, до чого йдеться. Треба це перебороти, бо втратимо Україну. На жаль, абсолютна жорстка правда. Нам треба утриматися над краєм прірви...

Специфіка українського божевілля така ж, як і сто років тому. Нині не бачу великих змін. Проблеми – це як божевілля, тільки буйних виліковують, а тихопомішані – навіки. У мене враження, що українські проблеми – це тихопомішаність, яку важко вилікувати, але треба. У нинішній моральній катастрофі винуваті не тільки вороги, а часто самі українці, навіть патріоти.

(За Л. Костенко, 151 слово)

- ❖ Розкажіть, у чому ви вбачаєте свою участь у розбудові сильної, багатой України? А яку роль ви відіграєте у своїй сім'ї? Які корисні справи робите? Часто скаржимося, що погано живемо. А хто, на ваш погляд, у цьому винен? Чому?

Повторення в кінці року відомостей про просте речення

ЗАЗДРІСТЬ

Не заздри тим, котрі творять беззаконня.

Володимр Мономах

Тома Аквінський визначив заздрість як “смуток через добро іншого”. Він зазначав, що ми не заздримо людям, далеким від нас місцем, у часі, статусі, але лише тим, хто близько. Люди найбільш схильні до заздрості є, з одного боку, амбіційними, а з іншого – боягузи, що роблять кротячі горби і думають про себе, що вони кращі.

Заздрість не те саме, що амбіція чи натхнення мати чи досягти добро, котре має інша людина. Таке натхнення може бути добрим, будь-це духовне, психологічне, матеріальне. Заздрість з іншого боку споглядає та говорить: “Я хочу, щоби ти був нижче мене”. За суттю вона є конкуренційна, спричиняє лише біль, забирає радість...

Природно людина не може володіти всіма позитивними якостями, матеріальними цінностями, тому завжди існує той, хто має більше. Заздрість – жадібність, що поїдає людину зсередини, перетворює в самообмеження. Людина починає ненавидіти силу, вдачу, щастя, здоров'я, природність, яких у неї немає, тому задоволення власних потреб у позитивних емоціях досягаються за рахунок байдужості, цинізму, насмішок.

(Енциклопедія, 153 слова)

- ❖ Чи заздрили ви комусь? Чому? Чи вважаєте ви заздрісних людей боягузами? Якщо так, то чому?

СОВІСТЬ

Живіть мудро і не заплямовуйте совість.

Г. Сковорода

Український педагог В. Сухомлинський намагався будь-що підносити у своїх вихованців морально-духовні цінності, поставивши на їх стороні совість. Совість, як він вважав, – це емоційний страж переконань. Вона керується передусім розумом, підкоряється свідомості. Людина постійно прагне здійснювати контроль за власною поведінкою, давати об'єктивну оцінку своїм

діям. Совість – продукт суспільного виховання, що формується разом із моральними почуттями: обов'язку, честі, добра, справедливості. А також людськими соціальними прив'язаностями: сімейними, патріотичними, дружбою, любов'ю. Справжнє виховання має ґрунтуватися на совісті. Недарма в народі утвердився афоризм: "Жити по совісті".

Французький письменник Оноре де Бальзак писав: "Наша совість – суддя непогрішний, поки ми не вбили її". Ці слова особливо актуальні в добу науково-технічного, інформаційно-технологічного прогресу, коли поняття "совість" частиною суспільства сприймається скептично, як щось зайве, як пережиток минулого. Можна лише шкодувати, що під впливом необмеженого матеріального прагматизму люди знищують у собі моральний закон як величезну цінність. При цьому не враховують, що совість - це зоряне небо над кожним і моральний закон у кожному, це вищий закон усього живого.

(За В. Сухомлинським , 158 слів)

- ❖ Поміркуйте, чи дотримується ваша родина народного морального закону: «Жити по совісті»? Як саме?

КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ ДЛЯ УЧНІВ 9 КЛАСУ

Повторення та узагальнення вивченого у 8 класі

ОСТАННЯ МАНДРІВКА УКРАЇНСЬКОГО ГОМЕРА

*Я знаю вас. Нащадки запорожців,
Я вірю вам і низько б'ю чолом.
Дивлюсь на вас і вірою займаюсь,
І б'ю поламаним крилом.*

О. Олесь

Один із найвідоміших українських кобзарів Єгор Мовчан, котрого Максим Рильський образно назвав пісенним Гомером сучасності, на схилі літ надумав одвідати могилу Тараса Шевченка. То була його остання мандрівка. Дорогою до Канева Єгор Мовчан і його колеги зробили зупинку в одному з сіл Київщини. До оселі, де перепочивали мандрівники, зібралось багато людей, щоб послухати віртуозну гру дзвінкоголосого кобзаря. Коли ж, нарешті, надійшов час знову вирушати в дорогу, гостинні селяни поцікавилися: чим би

могли вони віддячити щедруму співакові? Єгор Хомич, трохи подумавши, мовив: «Найкращим віддарунком буде, якщо допоможете мені зробити мандрівку в дитинство. У юному віці, захворівши на віспу, я осліп і відтоді живу уявою своєї хатини, покритої солом'яною стріхою. Допоможіть на схилі літ відчути на доторк дитинство». Спорядили настил, підсадили повитого літами чоловіка і затихли в очікуванні. Він з якимсь боязким трепетом доторкнувся стріхи, довго обласкував долонями солом'яні цурпалки, наче пестив малу дитину. Натомість повернувся до людей, мовив слізною: «Спасибі вам, дорогенькі мої, за живу мандрівку в далекий світ дитинства. Уклінно дякую вам!»

(За В. Скуратівським, 162 слова)

- ❖ Поміркуйте, чому кобзар задумав відвідати могилу Тараса Шевченка? Черкащину називають землею Кобзаря? Чому?

Пряма й непряма мова. Цитата

ПЛОДИ НАРОДНОЇ ПОЕЗІЇ

*Українська пісня – це геніальна
поетична біографія українського народу.*

О. Довженко

«У жодній іншій землі дерево народної поезії не дало таких величних плодів, ніде геній народу у своєму здоровому, живому розумі не втілювався так, як у піснях народу України...», – писав німецький поет ХІХ ст. Фрідріх Боденштедт. Відкриття чужинцями України, «цієї нової Греції», за влучним висловом іншого шановного німця, відбувалося саме через український фольклор. Усна народна поезія вже давно здобула визнання у всьому світі через свою витончену художню форму й багатющий зміст, ідейну та емоційну насиченість, глибокий, щирий ліризм, високий, благородний ідеал, що в ній втілювався. Одне з найпочесніших місць у фольклорі посідають козацькі думи й пісні. Микола Гоголь назвав їх народною історією – «живою, яскравою, сповненою барв, істини, історією, яка розкриває все життя народу». І це, справді, так. Адже за часів козаччини на всі події і явища в громадському, політичному, соціальному, економічному і воєнному житті народ відгукувався саме словом. Народні пісні й думи, наче живий літопис, передавали історичну пам'ять від минулих поколінь до прийдешніх. Тому в них, як на священних скрижалях, викарбувані закони безперервності нашого історичного поступу.

(За О. Дао, 167 слів)

- ❖ Чи має право сучасна українська молодь бути байдужою до української народної пісні? Чому?

Складносурядне речення

СУЧАСНИЙ УЧИТЕЛЬ

Учитись важко, а учить ще важче.

Але не мушиш зупинятись ти.

Як дітям віддаси усе найкраще,

То й сам сягнеш нової висоти.

П. Сингаївський

Учителю, учителю український!

Чи вистачить у тебе мудрості й любові до України? Бачиш, у якому духовному рабстві, у якій темряві ще перебуває український народ після 340-річної горобиної ночі Російської та російсько-есерівської імперії. Ти щодня дивишся у вічі майбутньому України. Від тебе залежить, яке воно буде в Україні, і чи буде воно взагалі. Знайди у своєму серці, у своєму сумлінні вчителя – правдборця найтрепетніші слова про Україну й посій їх у серця, перелий у сумління своїм учням.

А якщо ти, учителю, й не зовсім ще вирівнявся душею із завданням, яке стоїть сьогодні перед тобою, якщо ти ще й досі озирнешся у вчорашній, повний фальші день, пересиль себе, стань учителем і своєї душі. Вітри епохи дмуть в українські вітрила.

Тож пожалій своїх учнів, щоб не опинилися вони в човні тих, хто й сьогодні ще несамовито гребе проти ходового українського вітру. Пожалій дітей, які з такою довірою дивляться щодень у твої очі. Відкрий їм Україну, викреши бодай першу іскру любові до неї. А далі. А далі вже душа їхня запалає.

(В. Захарченком, 165 слів)

- ❖ Кому найбільше ви довіряєте в житті? Чи можете довірити свою таємницю вчителю? Чому? Як ви розумієте вислів: «Учитель завжди має бути сучасним»? Свої міркування обґрунтуйте.

Складнопідрядне речення

МАЛЬОВНИЧІ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ

*Земле моя, запашна, барвінкова,
Ріки медові, дощі золоті,
Тільки б побачить тебе у обнові –
Більше нічого не хочу в житті.*

М. Стельмах

Мабуть, ніде в світі немає таких долин, як на Україні. Широкі й просторі, сповнені якоїсь особливої тиші, лагідності, ніжності, м'якими хвилями перекочуються вони одна за одною, усі схожі одна на одну і всі різні. Зеленими барвистими килимами розкинулися левади, і сторожують їх білорі осокори та берести; загубленими дівочими хусточками голубіють ставки та озерця; неначе горох у спориші, розкотилися по зеленотрав'ю вівці; схожі на старих чепурних бабусь, повклякали на мілководді чаплі, нижче в білому кипінні намисто калини, а по горі, на городах, уже синьо, рожево, червоно квітує мак, і взірчасте кавунове бадилля розповзлося по баштану, а на обрії тополі проткнули білі, подібні до пишних подушок хмари, і понад усім тим вітер гойдає напнуті жайворонкові струни. Густо, до похлипу пахне материнка. Одразу за долиною байрак, також рутвяно-зелений, закучерявлений лозами. Синя стрічка річечки губиться в очеретах та ситнягах, в густій, у пояс, траві підпадьомкає перепілка, а десь далі дере старі онучі деркач. Привілля для птаства, для худоби, для людей. Байрак називався Соколячим, а долина – Полузор'я.

(За Ю. Мушкетиком, 164 слова)

- ❖ Поміркуйте, чи справедливо Україну вважають однією з наймальовничіших країн світу? Свою відповідь обґрунтуйте.

НАШІ ІМЕНА

*Ім'я людини – найсолодший і найважливіший
для неї звук будь-якою мовою.*

Дейл Карнегі

Ім'я, наймення, прізвище у кожного народу свої, за ними можна встановити національність. Вважаю, що надто підступним для нашого етнічного самовизначення було введення у Російській імперії правила перекладати імена чи навіть прізвища панівною мовою. Лише дуже

обмеженому переліку осіб дозволяли залишитися зі своїми іменами. Переінакшення імен українців на російський кшталт було суворим і без винятків – спочатку для документів, а потім і в побуті. Воно не залишало права на існування Явтуха чи Явдохи, Ониська чи Одарки, Ничипора чи Надії тощо. І нічого дивного в тому, що такий закон спричинив втрату українцями на теренах колишньої Російської (згодом – світської) імперії власних імен, якими тисячоліттями називали своїх спадкоємців наші пращури. Наші імена поступово ставали «вуличними», образливими і навіть вважали їх непристойними. Найчастіше нині почуєш і серед кола україномовної інтелігенції лише «Ваня» і «Ванюша» замість «Йванко», або «Наташа» замість «Наталочка». Двоє моїх знайомих не змогли довести у нотаря, що вони родичі, хоча насправді рідні брати, але один з них отримав паспорт в Україні на прізвище Кісточка, а другий у Росії став, звичайно, Косточкою. Після смерті батька другий мав би багато клопоту щодо спадку, та брати не шукали правди в судах – поділилися без сварки, але ж могло бути інакше.

(За Ю. Завгороднім, 191 слово)

- ❖ Як ви розумієте вислів: «Людину красить не ім'я, а справи»? Поміркуйте і висловіть свої судження, чи ім'я має вплив на долю людини? А чи людина має можливість керувати долею, чи все ж таки доля керує людиною?

Безсполучникове складне речення

ВІДРОДЖЕННЯ

*Учітесь, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь!*

Т. Шевченко

Новорічна ніч. Сидів самотою й думав: як же я так живу? До чого йду? Яка в мене мета? І надумав писати художню прозу. І тут же народивсь якийсь роман про село. Написав його російською мовою. Та я з подивом відчув, що нічого не виходить. Український матеріал чинив шалений опір чужій мові. У моїй пам'яті виринали з дитинства українські, полтавські слова, вирази, а за ними вставали й люди, які їх колись промовляли. І тоді кинувся писати по-українськи, але виявилось, що й своєю мовою не можу писати. Тоді взявся за

вивчення рідної української мови. Для цього вирішив прочитати якомога більше української прози, виписуючи слова, вислови собі до записника. У моїй бібліотеці не було жодної української книжки. «Кобзар» та «Прапороносці» О. Гончара лишилися на хуторі в батьків. І я пішов у бібліотеку, взяв М. Стельмаха й поринув у стихію його мови, образів; потім перечитав «Прапороносців», ковтнув такої озонної мови з «Рідної сторони», «Дочки Стратіона» та «Кам'яного броду» В. Земляка... І досі та мова пахне полем, лугом, квітами і ще бозна-якими незбагненними чарами рідної землі.

(За В. Захарченком, 166 слів)

- ❖ Як ви розумієте слова Д. Павличка: «Мати навчила мене розмовляти, а книга думати»? Висловіть міркування про те, яке місце займає книга у вашому житті і в родині?

ДОБРОТА УКРАЇНЦІВ

О Україно!

О рідна ненько!

Тобі вірненько присягнем.

М. Вороний

Україна не простила своїм нерозумним гетьманам, не простила їхніх гріхів, не мудрості їхньої, дрібності, славолюбства, але й не прокляла посправжньому на віки вічні. У тому й лихо наше, що ми не вміємо проклинати, що все високе й дрібне залишається без достатньої уваги на узбіччі нашого кривавого шляху. На тому шляху ми здебільшого тільки боронилися, чужоземні завойовники ж випробовували шаблі на наших шиях і кулі на наших грудях. Ми й нині не спромоглися на ярість, на ненависть, яка породжує пекельну енергію, на спалах, на палке самоствердження, на розумні жертви в ім'я визволення. Жертви ми приносимо безкінечно. І якби всі муки, увесь біль, усю безнадію, які витерпіли українці, перелити в пам'ятник та поставити його в степу, людство вжахнулося б і або заповажало нас, або назавжди відвернулося від нас.

Ім'ям, пам'яттю кращих синів, оборонців рідного краю, ми підняли над нашими головами прострілений багато разів козацький прапор і плекаємо надію на повернення колишньої слави.

(За Ю. Мушкетиком, 154 слова)

- ❖ Подумайте і скажіть, про яку славу веде розмову автор із читачем. Що треба зробити, щоб Україна повернула свою колишню славу? А що ви можете зробити для цього?

Повторення й систематизація вивченого

ПРОЩАВАЙ, УКРАЇНО!

*Єднаймося всім миром і родом
у святому ореолі рідної неньки
України!*

Я. Гоян

Із сіл біліли високі церкви. За села, аж на гору, вибігали чорні вітряки, прощально махали крилами...

Прощавай, Україно!.. Раїно!.. Раю мій занапащений!.. Коли ж на тебе зверне свої всевидящі очі твій Бог милосердний?.. На мить Михайло побачив Петрові очі – сині-сині й наче присипані попелом, притуманені невидимою відстанню, що вже пролягла між живим Михайлом і братом та приреченими двомастами дядьками й однією - тією красунею. І почув братів голос, немов щойно сказані ним під оцим теплим блакитним небом, на виду в білих церков і крилатих вітряків слова: «Запам'ятай, ти повинен вижити, щоб розказати про це все... Тоді ми не зовсім умремо... Від такої моторошної правди здригнеться світ, і пробудиться, воскресне Україна...»

І проказала Михайлова душа, як молитву, давно вже обдумане: «Розкажу, Петре. Розкажу, брате мій рідний! Усе до крихітки розкажу! Дай, Боже, тільки вибратися мені в той ясний, ще не затуманений світ».

(За В. Захарченком, 140 слів)

- ❖ Поміркуйте, чи вдалося патріотам-емігрантам пробудити Україну, щоб вона воскресла? Чому еміграція є тяжким життєвим випробуванням?

НЕВМИРУЩІСТЬ НАРОДУ

*Ми є. Були. І будем ми!
Й Вітчизна наша з нами.*

І. Багрянний

Звідки ця дивна сила, звідки цей негасимий вогонь душі, вогонь великої любові і великої ненависті?! З історії світової культури знаємо про таланти, які

вміли говорити з-за ґрат справжніх і уявних, говорити з сучасниками, із майбутніми поколіннями, говорити на такій високій ноті правдивості і художності, коли здається, що це вже голос не людини, а Бога. Тарас Шевченко – це голос, це дух одного з найбільших слов'янських народів, якому ніби самою долею судилося пройти крізь усі терни історії, пройти і вижити. Сучасні історики простежують наше коріння аж до знаменитих геродотівських скіфів – орачів. Так чи інакше, але зв'язки наддніпрянської землі із народами Середземномор'я простежуються аж до найглибших глибин історії. Видатна поетеса Ліна Костенко в поемі «Скіфська Одісея» писала: «Немає моря глибшого, ніж Час». Хто тільки не перекочувався впродовж тисячоліть через наші землі! Що ж, нападники гинули, зникали безслідно в горнилі історії, а народ орачів заліковував рани і – жив. Нас хоронили кочівники зі сходу – де вони? Нас хоронили ординці – де вони? Нас нищила, палила, розпинала на хрестах польська шляхта – де вона?

(За В. Дроздом, 166 слів)

- ❖ Поміркуйте, у чому виявляється невмирущість нашого народу? Відповідь обґрунтуйте. Поділіться своїми почуттями, щодо подій, які охопили нашу Україну сьогодні. Чи є місце подвигу в нашій державі?

КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ ДЛЯ УЧНІВ 10-11 КЛАСІВ

З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ

*Тобі, Україно моя,
і перший мій подих,
і подих останній тобі.*

В. Еллан

Нашій незалежності вже 24 роки. Якщо ми спромоглися дожити до цієї дати, то житимемо й далі, коли будемо мудрі й патріотичні, як усі державні нації у світі.

Нам ідею державності, української України кожному треба носити під серцем. Якщо носитимемо українську національну ідею під серцем, то й спитає кожен себе: а що я сам зробив для України, для створення Української національної держави?

А небагато й треба. Треба вчитися національній гордості самим і навчати дітей своїх цієї гордості. Учитися цього в своєї історії, у кращих синів

минулого, та й придивлятися до інших народів, як вони вміють берегти свою державну мову, свою культуру, свій національний дух, тобто вчитися в інших народів здорового національного егоїзму, щоб не піти знову в попихачі до зажерливих сусідів і не розчинитися в чужій масі.

Без національної гордості, без цього по-європейському здорового національного егоїзму ми не досягнемо нічого, а втратимо Україну. Ні, не державу навіть, а Україну. Бо, виявляється, можна будувати державу в Україні і без України.

Спасіння, відродження України в наших руках. Бо вона й існує ще тому, що ми ще є на світі. Носімо її під серцем кожен, і вона підкаже нам, як діяти, щоб вижити, щоб знову не зникнути на довгі віки зі скрижалей історії.

(За В. Захарченком, 186 слів)

- ❖ Яким має бути українець, щоб міг «носити під серцем» національну ідею? У чому, на ваш погляд, її суть? Чи близька вам національна ідея?

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ

*Щоб юнацтво України присягало свято
на прапори жовто-сині за свій край вмирати.*

Оксана Лятуринська

У небі над Україною майорить споконвічний синьо-жовтий прапор, сяє до людей тисячолітній герб наш – золотий тризуб із блакитного щита. Лунає геніальна музика нашого Державного гімну «Ще не вмерла України» під склепінням найпрестижніших державних палаців світу. Діти виростають із цією символікою в серці, вона для них стала вже природною, як повітря, як Україна, як мати, як батько, іншої символіки вони не знають і цим щасливіші за нас.

Увесь світ визнав нас саме під цією символікою, упізнає нас по ній.

Ця символіка старовинна, йде з глибини віків. Загадковому нашому тризубові вчені налічують 10 тисяч років, бо знайдений він саме на території України. Він був магічним знаком наших далеких пращурів і символізував триєдину побудову світу. Золотий тризуб на синьому щиті підтримує зв'язок поколінь українського народу від сивої давнини і аж до сьогодні. А це вже символізує й освячує нашу незнищенність. Воістину велике щастя народу, який має ту древню символіку, будь-хто може позаздрити нам.

Такий же багатовіковий наш синьо-жовтий прапор, що майорів ще над козацькими полками. У народі з давніх-давен поєднання цих двох кольорів на

нашому прапорі пояснюється як символ пшеничного поля під мирним синім небом.

Близько півтораєта років налічує і державний гімн «Ще не вмерла України», такий же миролюбний і тризуб, і прапор, адже в ньому навіть ворогів названо «воріженьками». Це ж християнська, милосердна мораль!

Бережімо державну символіку, адже за нами історична правда, за нами Україна!

(За В. Захарченком, 185 слів)

- ❖ Синьо-жовта стрічка на автомобілях, сумочках, одязі – це фанатизм, слідування моді чи почуття патріотизму? Обгрунтуйте свою думку. Що зробите ви, щоб майбутні покоління українців виростили з державною символікою в серці?

ІВАН ВИГОВСЬКИЙ

*Україно! Україно!
Серце моє, ньєко!
Як згадаю твою долю –
Заплаче серденько.*

Т. Шевченко

Іван Виговський промовляв палко та переконливо, що московити чинять підступно й дурять народ український. Нагадав про те, як два роки тому, ще за життя Хмеля, одурили вони козаків: уклали таємну угоду з поляками, за якою лишали собі Білорусію, а Україну віддали полякам. Тож ліпше з'єднатися з поляками на правах вільного народу, аніж іти в неволю на віки вічні. Москва всім подає вісті, що Україна їй не потрібна. Для чого ж тоді так допинається її? Для чого долягає, підкладає під неї порохіві міни, підманює людей лестощами, зваблює свободами, яких сама і в помині не має, грішми, хоч у власній кишені миші прогризли діри? Відступіться, відпустіть на волю, укладіть чесну угоду на дружбу і сусідство, і ми віддячимо вам сторицею. Чим ваші чесноти кращі за наші, чому ми маємо відступитися від своїх, чим наші звичаї та наші строї гірші за ваші, що маємо їх переінакшувати! Й навіть коли були гірші, вони від нашої матері, від наших предків, послані Богом, праведним і милосердним. Не ми пішли на вас, ви – на нас. «Свідчимо про неповинність нашу – ми примушені для заховання своєї свободи взятися до законної оборони», – промовив Іван Виговський.

(За Ю. Мушкетиком, 186 слів)

- ❖ Доведіть актуальність слів Івана Виговського: «Свідчимо про неповинність нашу – ми примушені для заховання своєї свободи взятися до законної оборони». Чому?

ПЕРЕМОГА

*Україна-країна смутку і краси,
країна, де найбільше люблять
волю і найменше мають її...*

С. Васильченко

І в цю саму мить московитів струснули страшний крик і свист: двома великими крильми на них летіли орда та полки Виговського.

Гетьман мчав попереду, й кирея тріпотіла за його плечима. Крайні лави московської кінноти були зметені вмах, далі почалася шабельна робота. Хрипіння, харчання, хекання, божевільне іржання коней, дзвін сталі... Здається, половина всіх людей світу б'ється з другою половиною.

Московська кіннота відступала до гармат, але вони вже стояли у воді по самі осі, вода прибувала невпинно, затоплювала низинну луку, і все вороже військо брѣохалося в баговинні, розгубилося й майже не оборонялося. На луці стояло кінське іржання, лемент, крики; у деяких місцях ратники та затяжні солдати вилазили на вози й намагалися відстрілюватися звідти, але козаки збивали їх із суходолу влучними пострілами, татари стинали з луків, у чорному і білому оперенні стріли летіли тучами, від них нікуди було сховатися.

Квіт московської кінноти, який звершив переможні походи в 1654 і 1655 році, згинув за годину. Тридцять тисяч ворогів лежали у воді і п'ять тисяч ратників здалося в полон.

Залита холодною повінню місяця ніч згоряла, наче купальське вогнище. Козаки святкували перемогу.

(За Ю. Мушкетиком, 180 слів)

- ❖ Як ви вважаєте, захищати сьогодні Батьківщину – це модно, чи є потребою серця? Чи підете ви воювати за волю своєї держави, чи будете шукати шляхи, щоб ухилитися від цієї місії? Як треба виховувати в сучасній школі майбутніх захисників Вітчизни, щоб «слава наша не вмирала, козацький дух, щоб не пропав»?

СОБОР

**Собори душ своїх бережіть,
друзі... Собор душ!..**

О. Гончар

Собор виник, мов із легенди.

Після зруйнування Січі повержені запорожці заснували монастир у цих плавнях, що належали раніше одній із запорозьких паланок. Отам у плавнях брали до рук, замість шабель, книги Святого Письма. Перевдягалися в буденну одягу гречкосіїв. Чорною жалобою ряс прикривали буйно-червоні шаровари лицарів Запорозжя. І вирішено було тоді на їхній сумовитій раді: збудуємо собор. Воздвигнемо, щоб піднісся в небо над цими плавнями, над степами, і буде незломлений наш дух жити у святій цій споруді, наша воля сяятиме в небі блиском недосяжних бань. Шаблю вибито з рук, але з серця не вибито дух волі й жадання краси! Наша непокора в цім витворі стане серед степів на віки, окрасою Великого Лугу вгору сягне... Але хто ж збудує? Хто створити зуміє? Підліток місцевий викликався, тямковитий хлоп'як з очима великими, як натхнення. "Благословіть!" І зник у плавнях. Три доби його не було, потім повернувся до товариства й на долоні тримав собор, зроблений із стеблин комишу. Розповідав, нібито зморений, приліг у плавнях, задрімав, і собор сам уві сні йому наснився. Дано знак, ударили в тулумбаси, скликаючи раду козацьку (відомо, що на раду навіть у Січі козаки йшли без зброї, покладаючись лише на силу розуму). Рада козацька, оглянувши пробу комишеву, схвалила: **воздвигнем!**

(За О. Гончаром, 199 слів)

- ❖ Яку людину можна, на ваш погляд, вважати духовно багатую? Що вирізняє творчу людину з-поміж інших?

СВІТАНОК

*Скільки років землі –
і мільярд, і мільйон,
а яка вона й досі ще гарна!*

Л. Костенко

Весною в селі встають рано. Ще темрява затоплює хати, ще в світанковому повітрі ніщо ні шерхне, ще зорі поморгують у блідніючому небі і брати-ковалі похапцем клепають молотами чересло місяця, а вже по хатах то

тут, то там засвічуються каганці і розвішують по тинах золоту бахрому, вже чути, як хтось брязнув відром об цямрину, заскрипів журавлем, і полилася з тихим бульканням вода в корито. Припаде до неї гарячими зі сну губами худобина, цмолить, прихекуючи, забиває спрагу після душноної ночі в хліві, п'є не нап'ється. Ось лагідно обізався до неї господар хрипким, заспанним голосом, покашляв стиха, пробухкав чобітьми від хліва до хати. Прогуркотіла підвода по шляху – то повезли молоко на сепараторний пункт, і візник сипонув у теплий морок іскрами з цигарки, що, не долетівши до землі, згасли; пройшли двоє якихось людей, голосно розмовляючи між собою, і їхні кроки загубилися відлунням у світанковій тиші. Раптом десь за Ташанню, на Залужжі, ледве чутно, так ніби з пухової постелі, долинуло оте хвилююче серце хлібороба півняче «ку-ку-рі-ку-у-у!», і над Троянівкою спочатку в однім дворі, потім у другому, потім у третьому, потім у всьому селі відгукнулися горласті півні.

(За Г. Тютюнником, 182 слова)

- ❖ Як, на вашу думку, досягти людині гармонії з природою? Чим подобається вам природа рідного краю? Чи посадили ви у своєму житті дерево? Яке?

ЛЕГЕНДА ПРО ВИР

Гуде, вирує чорна водоверть.

Л. Первомайський

Там, де Ташань робить круте коліно, напроти садиби, – вир. Рибалки об'їжджають його, бо він перекидає човни, троянчани не купаються навіть поблизу нього і всіляко обходять прокляте місце, про яке, відколи існує Троянівка, розповідаються легенди, одна страшніша за іншу. Говорять, що колись утопився у тому вирі якийсь п'яничка чоботар, і люди присягаються, що бачили, як з тиждень чоботи його крутило у воді, бо вони були пошиті з краденого товару; от воно утопленика забрало, а чоботи викинуло та й крутить за гріхи. Говорили також, що ніби якийсь парубок із-за ревнощів утопив там свою кохану і баби ще й зараз чують, як в ніч на Івана Купала, особливо перед світанком, вона рве на собі коси і стогне, присягаючись, що ні в чому не винна; що ніби два розбійники, пограбувавши пана Горонецького, ішли зимою через лід та й заходилися ділити награбоване золото. Золото поділили, а краденої сивої шапки не могли, стали за неї битися і провалилися у той вир. І ото зимою, якраз на Водохреща, коли лунко, як постріли, тріщить від морозу лід, старі люди кажуть, що то розбійники ділять шапку і стугоняють головами об кригу, через те вона і тріщить.

(За Г. Тютюнником, 187 слів)

- ❖ Чому кожен із нас має бути готовим до подолання викликів життєвого виру? Чи вистачить у вас сил, щоб здолати цю «чорну водоверть»? Що треба зробити для перемоги?

СТЕП

*Природа нас самих не залиша,
бо зерна ми в її зеленім гроні,
які вона й по смерті воскреша
у щедріснім своїм, у вічнім лоні.*

Г. Коваль

Від Троянівки до Чупахівського заводу – двадцять п'ять кілометрів дороги. Спочатку вона в'ється гребенем Беєвої гори, потім стікає в рівний, одноманітний, безлісний степ. Угорі чисте, по-весняному лунке небо; крикне ворон – і бринить його крик довго-довго, і не в силах загасити його степова безвість. Зеленіє обабіч дороги перша весняна травичка, молодесенька, тендітна; дикі груші, що стоять на пагорбах, ще тільки брунькуються, гілки їх чорні, ніби викувані із заліза. Але уже струмлять по них весняні соки, вирує приховане від людських очей життя. Степ у цю пору весь залитий сонцем, огорнутий голубими димками весняних випарів, привільний, широкий і безконечний. Розбуджена свіжим весняним повітрям, гіркуватим присмаком свіжо-зеленої землі, навтомним щебетанням жайворонка у високості, трубним криком журавлів, відчуває людина стремління пригорнути весь голубий світ; і вона робиться добрішою, відвертішою, співчутливішою, довірливішою, тому що є щось чарівне і до солодкого щему в серці хвилююче в природі цієї пори року, щось замріяно-величне в тій хитрій і непомірно тяжкій і складній роботі, яка відбувається приховано від людських очей, щось урочисте і разом з тим суворе, вічне, могутнє, що примушує тебе подумати про вічність буття і замислитися, для чого ти живеш на світі і який слід розуму і рук своїх залишиш після себе на цій землі.

(За Г. Тютюнником, 199 слів)

- ❖ Народ стверджує: «Справжньому чоловікові потрібно, посадити дерево, побудувати будинок, виростити сина». Чи погоджуєтесь ви із цією думкою? А чи замислювалися ви, для чого живете на світі і який слід розуму і рук своїх залишите після себе на цій землі? Свої міркування обґрунтуйте.

ПРИГОДА

*Життя потрібно розмірювати так,
ніби жити тобі залишилось і мало,
і багато.*

Біант

Багато страшних легенд складено про той вир, і Тимко хоч і не вірив у них, проте кожного разу, коли плив Ташанню, обминав страшне місце. Але зараз якось зовсім забув про нього і опам'ятався лише тоді, коли човен рвонуло вбік, він перевернувся і холодна вода стьобнула Тимка по самі ніздрі, закрутила його, всмоктуючи в чорну глибину, що в'юнилася під ногами густими русалчиними косами. Тимко шалено загрибся руками й ногами, але одежа на ньому намокла і в'язала кожен рух, човен віднесло течією, так що Тимко вже не мав ніякої надії врятуватися на ньому і, напружуючи всі сили, з жахом відчуваючи, як вони тануть з кожним рухом, пробивався вплавав до берега. Подолати швидко течію влітку голому чоловікові й то тяжко, взимку ж неможливо. Тимка стало тягнути вниз, і хто його знає, чим би все закінчилось, та нагодився на ту хвилю Джмелик на човні, що для забави ганяв остами щук на мілководді. Він і врятував Тимка, забравши на своє суденце. Коли Тимко, мокрий, посинілий, ляскаючи зубами, виліз на берег, Джмелик повеселів очима: «А ти, видать, хлопець кріпкий. Смерть мовчки приймав. Другий би на твоєму місці горланив так, що й по хуторах чути було б.»

Тимко мовчки зняв із себе сорочку, викрутив її і, вже не надягаючи на себе, побіг задвір'ями додому.

(За Г. Тютюнником, 196 слів)

- ❖ Що таке безпечність? Чому ви маєте бути безпечними? Як на місці Тимка вчинили б ви? Чи почуваетесь ви безпечно у своїй сім'ї, школі, на вулиці? Чому? Що варто зробити, щоб кожна людина відчувала себе безпечною? Свою відповідь обгрунтуйте.

РІДНА МОВА

*Поки жива мова народна в устах народу,
до того часу живе і народ.*

К. Ушинський

Рідна мова – це найважливіша основа, що на ній зростає духовно й культурно кожний народ. У житті якого, а особливо недержавного, рідна мова

відіграє найголовнішу роль: рідна мова – то сила культури, а культура – сила народу. Тому зрозуміло, чому всі культурні народи ставляться до своєї рідної мови з найбільшою святістю, з найчулішою опікою. Рідна мова глибоко пересякає наше духовне життя – приватне й державне. Давно вже стверджено, що тільки рідна мова приносить людині найбільше й найглибше особисте щастя, а державі – найсильніші патріотичні характери. Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, без неї нема нації, а без свідомої нації – нема державності, як найвищої громадської організації, у якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку й виявлення.

Кожний народ ділиться на багато племен, що говорять більш-менш відмінними говірками чи наріччями. Говіркова мова ніколи не може бути мовою всенациональною, – для цього кожний народ утворює собі особливу соборну літературну мову, спільну й обов'язкову для всіх його племен. Літературна мова – це найцінніше й найважливіше оруддя духовної культури та найміцніший цемент єдності нації, а тому всі народи оточують її найпильнішою опікою.

Племена, об'єднані загальною всенародною свідомістю та однією літературною мовою, складають націю.

(За І. Огієнком, 186 слів)

- ❖ Як ви вважаєте, чи мова справді є найміцнішим зв'язком між минулим, сучасним і майбутнім поколіннями народу в одне велике, історично живе ціле? Свої міркування обґрунтуйте?

МОВА І НАЦІЯ

Мова єднає націю.

Павло Мовчан

У народів державних літературну мову береже й творить не тільки закон, але й ціле живе життя: церква, преса, школа, уряд, театр, кіно, радіо.

Нація – це найсильніша всенародна природна організація, що найповніше приносить народові користі політичні й духовні. Свідома нація – народ державний, і тільки як виняток – недержавний. Найголовніший і найміцніший цемент, що об'єднує етнографічний народ і перетворює його в свідому націю, – то соборна літературна мова. Ось через що народ, що не має соборної літературної мови, зазвичай не є закінчена свідомою нацією й щастя бути державним не знає; такий народ і політично не сильний, тому легко потрапляє в залежність сильнішого сусіда.

Рідна й літературна мова – органи надзвичайно ніжні й чутливі, – навіть найменші недостачі й потрясіння життя приватного чи всенародного помітно відбиваються й на них. Через це кожний народ виробляє собі певну реальну практику, щоб забезпечити своїй рідній і літературній мові найкращий і найлегший розвиток, щоб не принести їм найменшої шкоди й найкоротшої затримки в їхнім розвитку.

Через те, що рідна мова – найголовніший ґрунт, на яким духовно зростає й цвіте нація, рідномовна політика – це найважливіша політика всякого народу, яку конче мусить знати кожен інтелігент, якщо бажає бути свідомим членом своєї нації і якщо бажає своєму народові стати сильною нацією.

(За І. Огієнком, 194 слова)

- ❖ Чи зможете ви забезпечити своїй рідній мові найкращий і гідний розвиток, щоб зростала і квітла нація? Що для цього треба зробити?

МОЯ Україна

*Держава створюється задля того,
щоб жити щасливо.*

Арістотель

Я хочу для моєї України справжньої, повнокровної, національної, демократичної Української держави з єдиною державною і офіційною мовою корінної нації, зі справжніми цивілізованими кордонами, через які б не вивозили багатство моєї Батьківщини. Я хочу, щоб у моїй державі швидше впроваджувалися економічні реформи, і щоб народ мій вибився зі злиднів, і щоб у школах виховували щодня, щохвилини національно свідомий, патріотично відданий Україні майбутній державний народ, хочу, щоб в уряді, президентській службі працювали чесно, самовіддано справжні патріоти України, яким болить Україна так, як вона боліла князю Володимиру, Хмельницькому, Мазепі, Шевченку, Франку, Грушевському, Петлюрі... Я хочу, щоб поруч із українцями в Україні й інші національні меншини змогли вільно розвивати свої мови, освіту, культуру, щоб вони були по-людськи вдячні і за це моїй Україні, яка стала й для них батьківщиною. Я мрію, щоб при звуках Державного Гімну «Ще не вмерла України» (слова ні в якому разі не можна переписувати, міняти!) у кожного громадянина України якщо не гаряче кидалося серце в грудях, то щоб ці громадяни хоча б із повагою слухали слова нашої національної молитви, у якій відбилися прагнення десятків поколінь

українців мати свою незалежну демократичну державу, молитви, у якій закодована наша оборонська миролюбна душа.

Оце така Україна, про яку я мріяв і мрію.

(За В. Захарченком, 197 слів)

- ❖ Про яку Україну мрієте ви? Що необхідно зробити, щоб кожному українцю жилося краще? Що в силі зробити ви, щоб покращити життя своєї сім'ї, рідного міста чи села, усієї України? Висловіть свої міркування.

КОЛИ Б Я БУВ УЧИТЕЛЕМ

*Учитель творить найбільше
багатство суспільства – людину.*

В. Сухомлинський

Коли б я був Учителем (не обов'язково української мови, а хоча б і фізиком, чи математиком, біологом, чи й директором школи), я б усю школу заклеїв красивими плакатами з висловами великих людей про рідну мову, гуманістів – про доброту, совість людську, я б, як ікону, на найпочеснішому місці вмістив золоте зображення Державного Герба Тризуба, текст Державного Гімну «Ще не вмерла України» і синьо-жовтий наш Державний Прапор. Я б на церемонії Останнього дзвоника навчив своїх випускників чіпляти до грудей дзвіночок не з червоним бантиком, а із синьо-жовтим.

Я б розповів своїм учням про чудо трипільської культури. Я б і Шевченка так прочитав, хоча б оце попередження генія: «Погибнеш, згинеш, Україно! Не стане знаку на землі...», так би прочитав, що в дитини б серце похолонуло і душа затремтіла од потрясіння, од страху за долю своєї Вітчизни... Я б розказав своїм учням, якою стане Україна, Українська держава через 15-20 років, коли сьогоднішні першокласники стануть дорослими її громадянами. Як буде легко жити в ній, досягати найвищих успіхів чи в науці, чи в мистецтві, чи державному управлінні кожному, хто, крім того, що опанує знання людства, ще досконало володітиме державною українською мовою і палко любитиме свою Вітчизну.

(За В. Захарченком, 191 слово)

- ❖ Чи є серед ваших учителів Сухомлинські, Макаренки, Захаренки? Свої міркування аргументуйте. Яким, на вашу думку, має бути справжній сучасний учитель? Сформулюйте відповідь у формі порад учителям.

УКРАЇНА ПОНАД УСЕ

*... Свою Україну любіть.
Любіть її...Во врем'я люте,
В останню тяжкую минуту
за неї Господа моліть.*

Тарас Шевченко

Саме через пісню, обряди, звичаї українського народу учні швидше полюблять і свою рідну мову, бо саме в цьому сконденсована могутня животворна сила української духовності. Від цього дотику душі в дитини виростатимуть крила, прокинеться національна гордість за своє, українське, відчуття радості, що народився українцем. І саме собою прийде до дитини емоційно зігрите розуміння, що треба любити Україну всією своєю душею і всім своїм розумом, любити над усе. Кожен народ любить своє національне над усе. І ті ж росіяни, і французи, і англійці. Останні навіть такий афоризм мають: «У Великобританії немає постійних друзів, а є ті чи інші вигідні на даний час ділові партнери.» А нам весь час нав'язували «старшого» російського брата, якого треба було любити в першу чергу, а тоді вже Україну, та й то дозовано, до певної міри, яку визначить на сьогодні «старший» брат, а якщо ти переходив цю міру, то тебе закидали до в'язниці.

То використовуємо це наше законне право, дане нам Богом і гарантоване нині Конституцією. Любімо свою Україну над усе. Не біймося. За це вже ніхто нас не посміє кривдити. Бо в нас є своя Держава. Бо ми державницький народ.

(За В. Захарченком, 183 слова)

- ❖ Як ви розумієте вислів: «Любити Україну понад усе!»? Кого ще ви любите понад усе? Чи погоджуєтесь ви з думкою В. Симоненка

Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати.
Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Свою відповідь обґрунтуйте.

ЛЮБИМО ВКРАЇНУ

Нам пора для України жити.

Іван Франко

Знайдуться такі, що будуть вам заперечувати: мовляв, можна бути патріотом України, любити її, лишаячись російськомовним. Я б сказав, що це якась заочна любов чи що? Патріотизм, національна свідомість українця формується на базі його рідної української мови, на базі активного, а не пасивного знання її. Якщо вже вам удалося привернути душу вихованця до України, до українства, то поясніть йому, що врятувати Україну від руїни, від зникнення з лиця Землі можна, тільки врятувавши її мову. А як же можна врятувати мову, коли нею не спілкуватися? Кожен українець, котрий перестає спілкуватися рідною мовою, стає тромбом, який заважає нормальному кровообігу мови.

Поки що бачиться один вихід із цієї критичної ситуації – це зайнятися кожному з нас самолікуванням, прочищаючи свої кровеносні судини. Ліки тут єдині – палка любов до України, до української мови і обов'язкове спілкування нею не тільки із самим собою, зі своєю сім'єю, а з усіма, з усім світом довколишнім в Україні. Таке самоочищення, самолікування своїх українських душ обов'язково змусить і державу в Україні стати українською, українськомовною, патріотичною.

Своєї пісні заспіваєш тоді лиш, коли відчуєш, що ти саме українець, а не хтось інший, що ти живеш в Україні, найпрекраснішій із усіх країн на світі, бо вона твоя Вітчизна.

(За В. Захарченком, 192 слова)

- ❖ Як пробудити й зміцнити свої власні національні почуття? Склади поради своїм друзям, як стати справжнім патріотом Батьківщини?

КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ

*Після хліба найважливіше
для народу – школа.*

Ж. Дантон

По розкішних алеях Братського монастиря, густо обсаджених деревом, гули студенти з усіх кінців широкого Російського царства. Тут можна було побачити типи півночі з жовто-русявим волоссям на голові; можна було

побачити широкі шиї й сірі очі великорусів, рум'яні лица українців, навіть орлині очі й носи грузинів, греків, сербів і болгар, що приїжджають учитися до Києва. Студенти з України й Білорусії були цивілізованіші, делікатніші. Вони стояли далеко вище від інших, навіть розвиттям розуму, і виглядали паничкамими й європейцями між грубими великорусами. Усі студенти говорили московською мовою, і рідко траплялося почути співучу, м'яку розмову українську. Серед самого монастиря стояла велика гарна Богоявленська церква. На полуденній стіні церкви була залізна дошка з написом над могилою гетьмана Конашевича-Сагайдачного. Монастир з академією стояв на Мазепиному дворі. І, незважаючи на те, в академії Петра Могили, Св. Димитрія Туптала й інших не було й духу, й сліду давніх діячів України, тих Сагайдачних, Могил...

У Братській монастирі, у давній славній академії панував чужий дух, чужа наука, чужа мова, навіть чужі люди... Усе давнє українське лежало десь глибоко під землею, рядом із могилою Сагайдачного, а над землею роєм вилися попід деревом чужі люди з чужої далекої сторони, із чужою мовою, із чужим духом, нагнані бог зна звідкіль, щоб загнати ще глибше в землю нашу старовину і поховати її навіки.

...Із тієї академії виходили протоіереї та архієреї, що плодили в Україні московську мову і московський дух, заводили відповідну централізацію в давній демократичній українській церкві. Давня академія Могили служила вже не Україні, не українському народові, а великоруському урядові і його державним планам.

(За І. Нечуй-Левицьким, 199 слів)

- ❖ Що треба зробити, щоб в Україні панував рідний дух, рідна наука, рідна мова? Як ви вважаєте, якою має бути школа в сучасній Україні? Чим ви можете допомогти, щоб ваша школа стала кращою, щоб жила відповідно до національних традицій українського народу?

ПЕРША ІСКРА

*Справжній учитель – це людина з гарячим серцем.
Людина, яка віддає його дітям.*

В. Сухомлинський

Був би вчитель...

Адже давно сказано: народу, який має своїх учителів, ніколи не здолає ніякий завойовник. Уже здається, усе задушене, наїзники пройшлися по країні вогнем і мечем... Та стає перед очі дітей поневоленого народу вчитель і

вимовляє перші святі слова: Мати... Батьківщина... Україна... І оживає народ, крилатіє і знову шикується до борні. Про цю велику місію має знати, має завжди думати вчитель, ідучи в клас до дітей.

Учителю, учителю, учителю українській!

Чи вистачить у тебе мудрості і любові до України? Бачиш, у якому духовному рабстві, у якій темряві ще перебуває український народ після 340-річної горобиної ночі Російської імперії. Ти щодня дивишся у вічі майбутньому України. Від тебе залежить, яке воно буде в Україні і чи буде воно взагалі. Знайди в своєму серці найтрепетніші слова про Україну й посій їх у серця, перелий у сумління своїм дітям.

Пожалій своїх учнів, щоб не опинилися вони в човні тих, хто й сьогодні несамовито гребе проти ходового українського вітру. Пожалій дітей, які з такою довірою дивляться щодень у твої очі. Відкрий їм Україну. Викреши бодай першу іскру любові до неї. А далі. А далі вже душа їхня запалає.

(За В. Захарченком, 182 слова)

- ❖ Хто викресав у вашому серці першу іскру любові до своєї Батьківщини? Відповідь аргументуйте. Яким, на вашу думку, має бути вчитель, котрий будуватиме майбутнє України? Сформулюйте відповідь у формі поради учителеві.

ІМІТАТОРИ

*Якщо в душі немає вишиванки,
то публічна синьо-жовта стрічка
нічого не змінить у свідомості.*

Андрій Кузьменко (Скрябін)

Є наміри побудувати державу. А ще, крім намірів, є велика імітація «розбудови держави». І так її розбудовують, сердешну Україну, що стоїть вона і досі обідрана, обшарпана, без кордонів і митниць (імітація під «прозорі» кордони), без армії, флоту... Як ще вона тільки стоїть і досі, наша Україна?

О наша малоросійська половинчастість! Наша державницька безвольність, наше небажання самим взятися за державницьке діло, а тільки комусь по-малоросійськи прислуговуватись. І все ж будемо сподіватися й вірити в Україну, у мудрість її народу, який незабаром висуне нових людей з державницькою волею, і вони прийдуть на зміну сьогоднішнім імітаторам. Та вони вже й сьогодні є, нам лише треба їх підтримати, привітати. Підростуть

через рік-два й нові, молоді сили з тієї когорти студентів, які самовіддано лягли на холодні кам'яні плити майдану Незалежності.

А поки що наша Україна нагадує діамант, ще не огранений кордонами, який небезпечно засмоктується російським болотом. Дай, Боже, нам сили вилізти з цього останнього в світі імперського болота й надійно огранитися і «засяяти у народів вольних колі».

Отож не даймо імітаторам приспати, приколихати Україну, а потім «окрадену збудити». Будьмо кожен хоч трохи Шевченком, і ми врятуємо нашу Україну.

Слава Україні!

(За В. Захарченком, 185 слів)

- ❖ Кого автор тексту вважає імітаторами. Хто має розбудовувати державу? Якою має бути наша влада, щоб по-справжньому будувала українську Україну?

СТЕПОВА ТИША

*Нехай тиху, добру, терплячу
матір-природу не люблять
і зневажають, хоча прийде час
і вона придавлює до грудей рідне,
найбільш заблукане дитя.*

Геракліт

Навколо в обіймах степової тиші ніжилася земля, як приласкана коханим дівчиною: вона дихала і сходила парою, і якби людина захотіла припасти до неї щокою, то почула б, яка вона тепла, і спіймала б тонкий, ні з чим не зрівняний запах ніжного дихання, у якому особливо відчувався гіркуватий трунок зрізаних плугом корінців. На полях, що розстилися обабіч дороги, чулися невиразні шерехи: то тріск сухого бур'яну під чиїмись обережними кроками, то причасне шарудіння, то стриманий писк. Може, то гуляли біля своїх нірок ховрашки, а може, поверталися із невдалого полювання лисиці.

Іноді в повітрі шуміли пташині крила: то пролітав ворон, а може, летюча миша. Іноді із степової пустелі линув тужливий людський крик, не залишаючи після себе ні луни, ні відголосу: то кричала сова. Від того крику робилося страшно і моторошно, так що Гнат прокидався від нього, сполохано озираючись навколо.

Одного разу він, прокинувшись від дрімоти, на хвилину зупинив коня, постояв, прислухався і навіщось повернув на глуху дорогу, об'їздом, але не проїхав і десяти метрів, як знову повернувся назад. Коли б його запитали, навіщо він так робить, він би не міг відповісти. Кінь, зачувши під ногами знайому дорогу, пішов охотніше, але біля троянівського яру затупцювався.

(За Г. Тютюнником, 192 слова)

- ❖ Поміркуйте, що означає жити в гармонії з природою? Чи вважаєте ви себе дитиною природи? Чим подобається вам природа рідного краю? Чи посадили ви у своєму житті дерево? Яке?

ВЕЧІР

*Люби природу не як символ душі своєї,
люби природу не для себе – люби для неї.*

М. Рильський

Сонце давно вже сіло в рожевий туман, який ще довго стояв на обрії, поволі згасаючи і розвіюючись; червоні паруси неба згорталися і спадали слідом за сонцем кудись у чорну прірву. Обрій почала огортати все густіша і густіша темрява, і небо стало схожим на густо розведену у воді синьку; самотньо над старим вітряком, що мріяв на белебні біля Власівського хутора, вогняною крапелькою все ясніше і ясніше замерехтіла вечірня зоря; слідом за нею, ніби вигорнутий зненацька з гігантського склепіння печі, сипонув жар, і кожна жаринка, летючи й спалахуючи, зупинилася і повисла всяка на своєму місці, весело, яскраво, радісно поблискуючи. Пройшовши по небу, тепла, тиха червнева ніч стала оволодівати і землею; безмежний степ вщухав, корився, ніжнішав і м'якшав від її пестоців; птахи затихали і, згорнувши натомлені за день крильця, сідали на м'які гніздечка, гріючи свої худенькі від роботи тільки пахучим, ласкавим, по-материнськи ніжним теплом розігрітої за день землі; перепели хававкали то там, то там, перекликаючись один з одним, як бадьористі, несплячі сторожі; одноманітно, безугавно, рипучо кричав десь в улоговині деркач. Усе змінювалося на землі з приходом ночі і робилося таємничим, загадковим, прихованим, особливо відчутним і особливо сприйнятливим для всього живого.

(За Г. Тютюнником, 187 слів)

- ❖ У чому, на вашу думку, органічний зв'язок природи і людини?

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко О. М. Українська мова: збірник текстів для диктантів. 9 клас: Державна підсумкова атестація. [Електронний ресурс]/ О. М. Авраменко. – К., 2010. – 80 с.– Режим доступу: http://sh44.at.ua/ld/0/17_9_klas_ukr.pdf
2. Аквінський Т. Сума теології (Summa Theologiae). Повний переклад англійською мовою [за ред. Тімоті Мак Дермота] / Т. Аквінський. – Нотр Дам, Індіана: Друкарня Аве Марія, Християнська класика, 1989, 1999. – 67с.
3. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко. – К., 2004. – 112 с.
4. Вимірювання в освіті: підручник / за ред. О. В. Авраменко.– Кіровоград: Видавець Лисенко В. Ф., 2011. – 360 с.
5. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів Видання друге, доопрацьоване і доповнене Дрогобич Коло, 2006.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_others/vyshnevsky.pdf
6. Глазова О.П. Українська мова, 9 клас. Матеріали до уроків: посібник для вчителя. [Електронний ресурс]. / О. П. Глазова. – Х.: Ранок, 2007. – 272 с.– Режим доступу: http://www.glazova.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=93:-9&catid=55:-9-&Itemid=76.
7. Гончар О. Прапорonoсці / О.Гончар.– К.: Дніпро, 1975. –463 с.
8. Гончар О. Собор / О.Гончар.– К.: Дніпро, 1989. – 286 с.
9. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/images/files/doshkilna.../derzh.../post_derzh_stan.doc
10. Довженко О. Перемога / О. Довженко.– К.: Дніпро, 1969. – 582 с.
11. Довженко О. Україна в огні / О. Довженко.– К.: Дніпро, 1984. – 76с.
12. Дочинець М. Вічник / М.Дочинець. – Мукачево: Карпатська вежа, 2013.
13. Енциклопедія Українознавства. В 10 т. / Гол.ред. В.Кубійович.- Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954–1989. — 4016 с.
14. Завгородній Ю. На часі проща. / Ю.Завгородній. – К.: Український письменник, 1995. – 87с.
15. Загребельний П. Роксолана / П.Загребельний.– Х.: ФОЛІО, 2007. – 379 с.
16. Захарченко В. Великі лови / В.Захарченко.– К.: Молодь, 2002. – 256 с.
17. Захарченко В. Крізь срібний іній / В.Захарченко.– Черкаси, 2005.– 497 с.
18. Костенко Л. Я повертаюсь. Я вже не буду стояти осторонь // Український тиждень. – 25 грудня. – 2010.
19. Лебединцева Н. М. Сучасна українська література:навчальний посібник. [Електронний ресурс]./ Н. М Лебединцева.— Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007.–72с. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=2&b=190>

20. Лісова Н. І. Програма спецкурсу «Компетентнісний підхід до системи педагогічних вимірювань та управління якістю освіти» / Н. І. Лісова, О. А. Бондаренко. – ЧОПОПП, 2009. – 92с.
21. Мацько Л. І., Христенко В. Ф., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Збірник диктантів для державної підсумкової атестації з української мови. 9 клас. / Л. І. Мацько, В. Ф. Христенко – К.: Центр навчально-методичної літератури, 2013. – 65с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gdz-masters.org/dpa_2013/9/Matsko_UM_DPA-dikt_9ykr_yaz-156-12-S.pdf.
22. Мотрич К. Сучасна українська новела / К.Мотрич.– К.: Генеза, 1997. – 319 с.
23. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб / Ю.Мушкетик.– К.: Спалах, 1993. – 327 с.
24. Мушкетик Ю. На брата брат / Ю. Мушкетик.– К.: Рада, 1996.–319 с.
25. Нації вмирають не від інфаркту, спочатку в них відбирають мову // Людина і світ. Громадянське суспільство. – №13. – Липень. – 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/274/>
26. Нечуй-Левицький І. Хмари / І.Нечуй-Левицький. – К.: Дніпро, 2004. – 367 с.
27. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / І.Огієнко. – К.: Ярославів Вал, 2014. – 56 с.
28. Пачовський В. Історія Підкарпатської Русі / В.Пачовський. – Ужгород, 1920. – 140 с.
29. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://osvita.ua/news/43501/>
30. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.mon.gov.ua/images/files/10_2011/17_10/3%20var.doc
31. Сверстюк Є. На святі надій. Есеї, літературно-критичні статті. [Електронний ресурс] / Є. Сверстюк. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/right5.htm>
32. Сизоненко О. Степ / О. Сизоненко. – К.: Дніпро, 1987. – 735 с.
33. Слабошпицький М. Марія Баштирцева / М.Слабошпицький. – К.: Махаон, 1999. – 268 с.
34. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1970. – 288 с.
35. Тютюнник Г. Вир / Г. Тютюнник. – К.: Дніпро, 1979. – 591 с.
36. Цюпа І. У серці дзвенять голоси / І.Цюпа. – К.: Радянський письменник, 1991. – 78с.
37. Шкляр В. Залишенець. Чорний ворон / В.Шкляр. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2012. –287с.
38. Яворницький Д. Історія запорізьких козаків / Д. Яворницький. – Львів: Світ, 1990. – 319 с.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПОПП
Зам. № 1410 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1